

PAPER DETAILS

TITLE: XVIII. YÜZYILDA MUĞLA'DA DİNÎ VE SOSYAL YAPILAR

AUTHORS: Ertan GÖKMEN

PAGES: 74-113

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217222>

XVIII. YÜZYILDA MUĞLA'DA DİNÎ VE SOSYAL YAPILAR

Ertan GÖKMEN*

ÖZET

Bu çalışmada, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 24 Hurûfât Defteri kullanılmıştır. Bu defterler 1691–1830 tarihleri arasında kapsamaktadır. Defterlerde Muğla ve köylerinde kurulan vakıflarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlarda vakıfların çeşitleri, nerede bulunduğu, görevlilerinin kimler olduğu, ne kadar ücret aldıkları belirtilmiştir. Genel olarak defterlerde, cami ve mescit gibi ibadethanelere, çeşme, kuyu ve sebîlhâne gibi su yapılarına, medrese, mektep ve muallimhane gibi eğitim kurumlarına ait vakıflar vardır. Diğer yandan çalışmada vakıflar yanında Muğla'nın mahalleleri ve köyleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Menteşe, Vakıf, Hurûfât Defteri, Osmanlı, Batı Anadolu.

RELIGIOUS AND SOCIAL STRUCTURES IN MUĞLA IN THE XVIIIth CENTURY

ABSTRACT

In this study, 24 hurûfât notebooks in Waqfs Archive have been used. These notebooks include dates between 1691–1830. There are records about the waqfs established in Muğla and its villages in notebooks. The types of waqfs, their locations and officers, how much fee paid to the waqf officers have been dealt in these records. In general, there are waqfs of worship such as mosque and masjid, waqfs of water structures such as fountains and wells and sebîlhane (public fountains) and waqfs of educational institutions such as medresse, mektep (school for children) and muallimhane (school for children) in notebooks. On the other hand, in this study it has been given knowledge about the districts and villages of Muğla.

Key Words: Muğla, Menteşe, Waqf, Hurûfât Notebooks, Ottoman, Western Anatolia.

1.GİRİŞ

Bu çalışmada XVII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Muğla'da bulunan dinî ve sosyal yapılar ile buralarda görevli kişiler ve bunların atamalarına dair bilgiler verilmiştir. Çalışmanın kaynağını Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan “Hurûfât Defterleri” oluşturmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde “hurûfât” adıyla tasnif edilmiş 206 defter bulunmaktadır. Bu defterlerde kaza isimleri Arap harflerinin alfabetik sırasına göre dizilmiştir.¹ Kadılardan gelen her türlü atama yazısı kazalara göre düzenlenmiş olan hurûfât defterlerine geçirilmektedir. Defterlerdeki kayıtlar

* Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Mustafa Alkan, “Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, XV. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 11-15 Eylül 2006), 4. Cilt, I. Kısım, Ankara, 2010, s. 825.

1691 yılından başlamakta ve 1839 yılında sona ermektedir. Bu defterlerin kazaskerlik dairesince tutulduğu tahmin edilmektedir.²

Hurûfât defterlerinde kaza dairesinde beratla görev yapan kişilerin atamaları ile ilgili yazılar yer almaktadır. Bu atamalar imam, hatip, müezzin, tekke-nişîn, zâviyedâr, müderris ve muallim gibi vakıf görevlilerini, şeyh, kethüda, yiğitbaşı gibi esnaf gruplarının temsilcilerini, kâtip ve muhızır gibi mahkeme görevlilerini kapsamaktadır. Atamalar yapılırken öncelikle vakfın hangi şehir, mahalle ve köyde bulunduğu, hangi vakıf kurumuna ne kadarlık bir ücretle hangi görev için kimin atanacağı, atamanın hangi sebepten olduğu, atama yazısının kimin arzı ile yapıldığı ve atama tarihi gibi hususlar yer almaktadır. Kayıtlarda atamaların hangi gerekçeler ile yapıldığı belirtilmektedir. Atamalar genel olarak; fevt, mahlül, ferağ, terk-i hidmet, müceddeden, kasrı yed, tecdîd-i berat, zâyi-i berat ve münhal olmak gibi sebeplerle gerçekleştirilmiştir.³ Kadılar göreve atanacak kişi için bağlı olduğu kazaskerliğe bir arz yazarak berat istemektedir. Bu berat yazısı kazaskerlik tarafından Bâb-ı Âli Tahvil Kalemi'ne yazılmaktadır. Tahvil kalemi kazaskerliğin yazısı ve inhası üzerine gereken beratı hazırlayıp vermektedir.⁴ Hazırlanan berat kazaskerlik vasıtasıyla ilgili görevliye ulaştırılmaktadır. Hurûfât defterlerinde bu tür atama yazılarının bir ile dört beş satır arasında değişen özetleri yer almaktadır.

Çalışmamızda kullandığımız Muğla kazasına ait defterlerde de yukarıda belirttiğimiz türden kayıtlar bulunmaktadır. Muğla ile ilgili kayıtların yer aldığı defterlerin sayısı yirmi dört olup 1691-1831 tarihleri arasını kapsamaktadır.⁵ Defterlerde değişik vakıflara ait çok sayıda atama kaydı vardır. Bu atama kayıtları bir araya getirilerek vakıflardaki görevli kadrosu ortaya çıkarılmıştır. Yine bu kayıtlara dayalı olarak o vakıf için kaç atama yapıldığı tespit edilmiştir. Atama kayıtları bir vakfın nerede bulunduğu konusunda da bilgi vermektedir. Bu bilgiye dayanarak, Muğla kazasının mahalleleri ve köyleri ile buralarda bulunan vakıf yapıların neler olduğu ortaya konmuştur. Hurûfât defterlerindeki kayıtların, câmi, mescit, namazgâh gibi ibadet yerlerine, çeşme, kuyu, sebilhâne gibi su yapılarına, han, hamam, yol ve köprü gibi iktisadî ve sosyal yapılara ait olduğu görülmüştür. Bu yapılardan câmi ve mescitler Muğla mahallelerinde,

² Tuncer Baykara, Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1990, s. 3-4.

³ Alkan, a.g.m., s. 835.

⁴ Baykara, a.g.e., s. 7.

⁵ Bu defterlerin numaraları ve kapsadıkları tarihler şu şekildedir: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defteri No: 1136 (1691-1696); 1140 (1696-1699); 1157 (1704-1722); 1119 (1723-1725); 1091 (1724-1726); 1128 (1726); 1139 (1729); 1145 (1731-1741); 1148 (1747-1754); 1135 (1755-1760); 1156 (1762-1768); 1146 (1768-1770); 1149 (1772); 1150 (1772-1775); 1154 (1779-1780); 1151 (1779-1785); 1155 (1788); 558 (1788-1793); 562 (1796-1801); 561 (1802-1808); 560 (1809-1811); 569 (1822-1824); 563 (1830); 559 (1830-1831).

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

köylerinde ve Karabağlar Yaylası’nda bulunan câmi ve mescitler başlıkları altında verilmiştir. Diğer vakıf yapıları için ise mahalle ve köy ayrımı yapılmamıştır.

XVIII. yüzyılda Muğla’da yer alan dinî ve sosyal yapılar hakkında aşağıda, defterlerdeki bilgilere göre değişik başlıklar bilgileri verilecektir. Bu bilgilerin daha iyi anlaşılması için kısa da olsa Muğla tarihi hakkında bilgi verilmesi faydalı görülmüş ve aşağıda Osmanlı idaresi öncesi ve sonrası Muğla’nın tarihine ilişkin bazı bilgiler verilmiştir.

2.MUĞLA TARİHİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1.Osmanlı İdaresi Dönemine Kadar Muğla

Muğla şehri, Anadolu’nun Güneybatı ucunda, Germe Körfezi’nin kuzeydoğusunda, etrafı dağlarla çevrili bir ovanın kuzey kenarında Oyukludağı’nın eteklerinde Hisartepe’nin yamaçlarında denizden 650 metre yükseklikte kurulmuştur. Şehrin çevresi dik yamaçlı Torosların kolları ile çevrilidir. Şehrin bugünkü adı antik dönemdeki ismi Moballa’dan gelmektedir.⁶

Muğla, ilkçağda Karya denilen bölge içerisinde yer almaktadır. Karya, doğusu ve güneydoğusu Phrygia ve Lykia, kuzeyi Lydia ve İonia bölgeleriyle, batısı ve güneyi ise tamamen Ege Denizi ile sınırlı bir bölgedir. Günümüzde ise Aydın ve Muğla ilinin büyük bir bölümü ile Denizli ilinin batı uç kesimlerini kapsayan bir bölgeyi içine almaktadır.⁷

Muğla’nın da içinde bulunduğu Karya bölgesi MÖ. VI. ve VII. yüzyıllarda Lydia Krallığı’nın hâkimiyetine girmiştir. Ancak Persler M.Ö. 546’da bölgedeki Lidya hâkimiyetine son vermişlerdir. Persler döneminde Karya İyon Satraplığı altında idare edilmiştir. Karya bölgesi M.Ö. 334’te İskender’in yönetimi altına girmiştir. Romalılar M.Ö. 129’da Bergama Krallığı’nın vârisi olarak Anadolu’ya girmişler ve Bergama topraklarını Asya Eyaleti haline getirmişlerdir. Karya’yı da bu eyalete bağlamışlardır.⁸ Roma imparatorluğu’nun 395 yılında ikiye ayrılması ile Karya Doğu Roma/Bizans sınırları içinde kalmıştır. Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra Karya’da merkezi Afrodiasias olan bir metropolitlik kurulmuştur. İmparator III. Leon zamanında Muğla yöresi Kibiraion deniz teması içine

⁶ Zekai Mete, “Muğla”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, 2007, s. 377; Ekrem Uykucu, İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafyası ve Sosyal Yapısı), As Matbaası, İstanbul, 1968, s. 15-18.

⁷ Veli Sevin, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 105-108.

⁸ Sevim Buluç, “İlkçağda Muğla”, Tarih İçinde Muğla, (Der. İlhan Tekeli), Muğla Belediyesi Yayınları 1, Muğla, 2006, s. 5-7.

alınmıştır.⁹ Bölge 802-864 tarihleri arasında Abbasiler idaresinde kalmışsa da daha sonra tekrar Bizanslıların eline geçmiştir.¹⁰

Karya bölgesi XI. yüzyıl sonlarından başlayarak XIII. yüzyılın son çeyreğinde bölgenin Türkler tarafından kesin olarak fethine kadar Türkler ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. XIII. yüzyıl sonlarına doğru Bizans'ta iç yönetimin zayıflaması ve yönünü Balkanlar'a çevirmesi sonucu Karya bölgesi 1261 yılında Türkler tarafından fethedilmiştir.¹¹ Bizans İmparatoru VIII. Mihail Türkleri buradan çıkarmak için oğlu Andronikos'u bir ordu ile batı Anadolu'ya göndermiş ise de Menteşe Bey'in komutasındaki ordu 1282 yılında Aydın ve Güzelhisar'ı fethetmiştir. Beyliğe adı verilen Menteşe Bey 1282 yılından sonra ölmüş ve Fethiye'deki türbesine gömülmüştür. 1296 yılında Bizans komutanı Filantropos Aleksiyus Muğla'yı Türklerden almak için harekete geçmiş, Aydın şehir ve kalesini almıştır. Aleksiyus bu başarısından sonra imparatora isyan Türklerle bazı askeri faaliyetlerde bulunmuşsa da sonunda öldürülmüştür. Onun ölümü ile birlikte Türkler Muğla ve yöresine tam olarak hâkim olmuşlardır.¹² Menteşe Beyliği Karya'nın tamamı ile Lykia'nın bir kısmını yani bugünkü Fenike taraflarını Hamidoğulları Beyliği'ne geçinceye kadar idaresinde tutmuştur. Bu beyliğe ait yerler içerisinde Muğla, Balat, Milas, Beçin, Bozöyük, Çine, Tavas, Burnar, Meğri (Fethiye) ve Köyceğiz yer almaktadır.¹³

Menteşe Beyliği'ni Menteşe Bey'in ölümünden sonra oğlu Mesud, onun ölümü ile oğlu Şücaeddin Orhan, onun vefatı ile de oğlu İbrahim yönetmiştir. İbrahim Bey 1344 tarihinde Muğla'da Ulucâmi'yi (câmi-i Kebîr'i) yaptırmıştır. Osmanlı padişahlarında Yıldırım Bayezid, Menteşe beylerinden Ahmed Gazi döneminde ilk defa 1391 yılında Menteşe ilini Osmanlı sınırları içerisine katmış ve yönetimini Hoca Firuz Bey'e vermiştir. 1402 yılında Ankara Savaşı'ndan sonra Timur tarafından kendi yüksek hâkimiyetini tanımaları şartı ile Menteşe toprakları Mehmed Bey ile oğlu İlyas Bey'e geri verilmiştir. Mehmed Bey, İlyas Bey ve Oğulları fetret döneminde şehzadelerin savaşlarına taraftar olmuşlardır. Çelebi Mehmed'in ölümü ile tahta geçen II. Murat 1424 yılında Menteşe Beyliği'ne son vermiş ve topraklarını Osmanlı sınırlarına dâhil etmiştir.¹⁴ Osmanlı topraklarına dâhil edilen Menteşe (Muğla) Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı sancak olarak idare edilmiştir. Menteşe, XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise merkezi Kütahya olan Anadolu eyaletine bağlanmıştır. XVIII.

⁹ Ömür Bakırer, "Ortaçağda Muğla", Tarih İçinde Muğla, (Der. İlhan Tekeli), Muğla Belediyesi Yayınları 1, Muğla, 2006, s.10-11.

¹⁰ Mete, a.g.m., s. 377.

¹¹ Bakırer, a.g.m., s. 12.

¹² Ali Sevim-Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s. 279.

¹³ İsmail hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1988, s. 71.

¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 77, 81.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

yüzyılın ikinci yarısından itibaren arpalık olarak verilmeye başlanan Muğla’yı sancakbeyleri adına mütesellimler idare etmişlerdir.¹⁵

2.2.XV ve XVII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı İdaresinde Muğla

Tahrir ve avarız defterleri ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde XV. ve XVII. yüzyıllar arasında Muğla’nın Osmanlı idaresindeki durumunu ortaya koyacak bilgiler bulunmaktadır. Muğla’da fizikî doku içerisinde Türk dönemine ait bilinen en eski yapı 1344 yılında Menteşe Beyi İbrahim’in yaptırdığı Ulucâmi’dir. Şehirdeki yerleşim bu merkezden başlayarak gelişme göstermiştir. XV. yüzyıl sonlarında 1493 yılında Hacı Muslihiddin tarafından yaptırılan câmi, medrese, muallimhâne ve çeşme gibi unsurlardan oluşan külliye şehirde ikinci bir merkez oluşturmuştur. Şehir, kuzeydeki Ulucâmi ve güneydeki Hacı Muslihiddin külliyesi arasındaki derenin iki yanında gelişme göstermiştir.¹⁶

Mahalleler şehirlerin fizikî yapısı ve büyüklüğü hakkında bilgi veren önemli yerleşim alanlarıdır. Pek çok İslam şehrinde olduğu gibi Muğla’da da mahalleler adlarını içinde bulundurdıkları câmi ve mescitlerden almışlardır. Muğla’nın mahalle adlarında ve sayılarında XV., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda değişiklikler meydana gelmiştir. XV. yüzyılda üç farklı tarihte gerçekleştirilen tahrirlerde mahallelerin hane sayıları hakkında bilgiler bulmak mümkündür. Aşağıdaki tabloda karşılaştırma yapılabilmesi için her üç yüzyılda Muğla’nın mahalleleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: XVI. XVII. ve XVIII Yüzyıllarda Muğla Mahalleleri ve Hane Sayıları

Tahrir Defterine Göre Muğla Mahalleleri ¹⁷	Tahrir Defterlerinde Mahallelerin Hane Sayısı ¹⁸			Avarız Defterine Göre Muğla Mahalleri ¹⁹	Hurûfât Defterlerine Göre Muğla Mahalleleri ²⁰
	1517	1562-63	1583	1624	1690-1830
Câmi-i Kebîr	77	82	97	Câmi-i Kebîr	Câmi-i Kebîr

¹⁵ Bayram Akça, Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönleri ile Muğla (1923-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002, s. 25-26

¹⁶ Mete, a.g.m., s. 378.

¹⁷ Zekai Mete, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004, s. 126-127.

¹⁸ Mete, a.g.t., s.126-127.

¹⁹ Mete, a.g.m, s. 379.

²⁰ Tablodaki bu bilgiler 1691-1831 tarihlerini kapsayan 24 adet hurûfât defterinde yer alan bilgilere göre düzenlenmiştir.

Ertan GÖKMEN

Mescid-i Hacı Rüstem	44	48	57	Hacı Rüstem	Hacı Rüstem
Mescid-i Kadı	75	54	101	Şeyh Bedreddin	Şeyh Bedreddin
Hacı Bâyezid	39	31	37	Hacı Bayezid	Hacı Pîrî/Bayezid
Balı Hâce	44	28	41	Ahmed Hâce	Balı Ahmed Hâce
Mescid-i Bâzergânlar, nâm-ı diğer Keremüddin	50	37	52	Kerâmüddin	Keremüddin
Mescid-i Deksiklü	73	52	73	Deksid	Deksid
Mescid-i Sûfî Hüseyin	29	38	38	Sûfî Hüseyin	-
Hacı Timurhan	63	29	36	-	-
Yeni Cami (Emîr-i Küçük Pisili Hoca)	55	37	51	Emir-i Küçük	Emir-i Küçük/Saray
Mescid-i Hacı Mustafa	43	28	24	-	-
Mescid-i Kızılca-Dere	1	10	18	-	-
				Hacı Muslihiddin	Hacı Muslihiddin
				Kara Memi	Kara Memi
					Orta
					Pazar
					Yaka
12 Mahalle	593 Hane	474 Hane	625 Hane	11 Mahalle	13 Mahalle

Yukarıdaki tabloya göre, Muğla'daki mahalle sayısı XVI. yüzyılda 12 iken XVII. yüzyılda 11'e düşmüştür. Yine XVI. yüzyılda mevcut olan Hacı Timurhan, Mescid-i Hacı Mustafa ve Mescid-i Kızılca XVII. yüzyılda görülmemekte, buna karşılık Hacı Muslihiddin ve Kara Memi gibi iki yeni mahallenin varlığı dikkat çekmektedir. Mahalle sayısındaki bu düşüş bazı mahallelerin diğer bir mahalle ile birleşmesi ile açıklamak mümkündür. XVIII. yüzyılda Sûfî Hüseyin mahallesi gözükmeyenken, Orta, Yaka ve Pazar gibi üç yeni mahalle ortaya çıkmıştır ve XVII. yüzyıla nazaran mahalle sayısında iki artış olmuştur. Bu durumda Sûfî Hüseyin mahallesi ya yeni bir adla anılmaya başlanmış, yada başka bir mahalle ile birleşmiş olmalıdır. Muğla'nın nüfusuna gelince, tahrir kayıtlarına göre, 1517 tarihinde 2950-3000, 1562-63'te 2900 ve 1583'te 3600 civarındadır.²¹

1671 yılında Muğla'ya gelen Evliya Çelebi, şehirde 2170 ev, 11 mahalle ve 70 mihrap olduğunu, Tabakhâne yakınındaki Eski Câmî'nin toprak

²¹ Mete, a.g.m., s. 378-79.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

örtülü, Ulucâmi’nin gayet sanatlı olduğunu, şehirde Şeyh Câmîi, Pazar, Yeni Câmî, Şeyh Osman Efendi Câmî, Abdülgaflâr Efendi Câmî, Hacı Dede ve Mustafa Efendi gibi başka câmilerin bulunduğunu belirtir. Bunlardan başka Muğla’da Elvan Bey ve Ahmed Gazi’ye ait hamam bulunduğunu, içinden dere geçen çarşıda 200 dükkan, derenin üzerinde altı yerde kargir, yedi yerde ağaç köprü ve kasaphâne bulunduğunu ifade eder. Yine, şehirde yedi medrese, 11 mektep ve iki misafirhâne, 70 çeşme mevcut olduğunu, Kurşunlu Câmî yanında paşalara mahsus kargir bir saray bulunduğunu belirtmektedir.²²

Yukarıda, Muğla’nın XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadarki genel durumu hakkında kısa da olsa bazı bilgiler verilmiştir. Muğla’ya ait hurûfat defterleri tarih itibari ile 1690’lı yıllardan 1830’lu yıllara kadarki dönemde şehrin fizikî dokusu, bu doku içerisinde yer alan câmî ve mescit gibi ibadethâneleri; çeşme, kuyu, sebilhâne, su yolu gibi su yapıları; mektep, medrese, muallimhâne gibi eğitim kurumları; han, hamam, yol ve körü gibi diğer türden yapılar hakkında bilgiler vermektedir. Hurûfat defterlerinde verilen bilgiler sadece şehir merkezi ile sınırlı değildir. Muğlalılar için çok önemli bir yaylak olan Karabağlar ve burada bulunan vakıf yapıları ile Muğla köylerinde kurulan vakıf eserler, buralarda görevli olan kişiler ve aldıkları ücretler hakkında bilgiler verilmiştir.

3.MUĞLA MAHALLELERİNDE BULUNAN CÂMÎ VE MESCİTLER

Hurûfat defterlerinde haklarında en fazla bilgi bulunan vakıf eserleri câmî ve mescitlerdir. Defterlerde yer alan bilgilere göre, Muğla’da 13 mahallede 37, 12 köyde 19 ve Karabağlar Yaylağı’nda 13 ve bulunduğu yerler hakkında bilgi verilmeyen 4 câmî olmak üzere toplam 74 câmî ve mescit bulunmaktadır. Evliya Çelebi’nin Muğla ile ilgili olarak, “on bir mahalle 70 mihraptır” sözü kırsal yerlerdeki câmî ve mescitler de dâhil edildiğinde doğruluk kazanmaktadır. Bu rakam sadece şehir merkezindeki câmî ve mescitleri dikkate alındığında gerçekten uzak kalmaktadır.

Hurûfat defterlerindeki kayıtlardan, bazı mescitlerin zamanla harap olması ve yetersiz kalması sonucu yeniden yapıldığı ve câmiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bazen bir şahsın adını taşıyan birkaç câmî ve mescit bulunmakta bu da bunların birbiri ile aynı mı yoksa farklı mı olduğu konusunda tereddüte yol açmaktadır. Her ne kadar mahalle adları bu konuda bize yardımcı olsa da bazen aynı isimdeki câmî ve mescidin farklı mahallelerde zikredildiği de olmaktadır. Yine bazı câmî ve mescitlerin zamanla harap olması sonucu yeni bir hayır sahibi tarafından tamir veya inşa edilmekte ve bundan sonra bu kişinin adı ile anılmakta ve ilk bânisinin adı zikredilmemektedir. Bu durum aynı mescidin iki farklı câmî ve mescit gibi algılanmasına yol açmaktadır. Bazen bunun tersi de olmakta, câmî ve mescit eski kurucusunun adı ile anılmaya devam

²² Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Cilt 9-10, (Sadeleştiren Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 88.

edilmektedir. Bu gibi hususlar göz önüne alındığında aşağıda ayrı olarak zikrettiğimiz bazı câmi ve mescitlerin aynı olma ihtimali bulunmaktadır. Dolayısı ile aşağıda mahallelere göre verilecek olan câmi ve mescit adları ve sayılarında yanlışlıkların olabileceği akılda tutulmalıdır.

3.1.Balı Ahmed Hâce Mahallesi

-Ahmed Hâce Mescidi/Câmi: Hurûfât defterlerinde mescidin varlığına dair ilk kayıt 1703²³ son kayıt ise 1830 tarihlidir.²⁴ Mescide 1721 tarihinde minber konulmuş ve aynı tarihte Mustafa isimli bir kişi kadı arzı ile hatip olarak atanmıştır.²⁵ 1736 tarihli bir atama kaydında da mescide bundan önce minber konulduğu ve câmiye dönüştürüldüğü tekrarlanmaktadır.²⁶ Mescit, minber konulması ile câmiye dönüştürülmüş olsa da bundan sonraki kayıtlarda da mescit olarak anılmaya devam edilmiştir. Nitekim 1756 tarihli bir kayıtta “*Hoca mescidi demekle ma’rûf câmide*” şeklinde verilen bilgi cuma kılınan Ahmed Hâce Câmi’i’nin mescit olarak anılmaya devam edildiğini göstermektedir.²⁷ Hurûfât defterlerindeki kayıtlara göre 1703-1830 tarihleri arasında mescide/câmiye 16’sı imam, 7’si kayyım, 6’sı hatip ve 3’ü müezzin olmak üzere toplam 22 görevli ataması yapılmıştır. Yapılan bu atamalar genellikle fevt, ferağ, kasr-ı yed gibi sebeplerle gerçekleşmiş olsa da başka nedenlerle de gerçekleşen görev değişiklikleri de vardır. Mesela, Molla Hamza, Osman’dan boş kalan (mahlûl) bir akçelik imamlığı bir şekilde üzerine beraat ettirmiş ise de “*muhtâr-ı cema’at olmayub menfûr-ı cema’at*” olduğu ahali tarafından meclis-i şer’e haber verilince, imamlık 1758 yılında nâib Hâfız Halil arzı hak sahiplerinden El-Hâc İsa’ya verilmiştir.²⁸ Yine Balı Hoca Câmi’i’nde yarım akçe ile imam olan Kâtipzâde Mustafa Efendi bin Ömer’in “*nâ ehl ve târik-i hidmet*” olduğunun meclis-i şer’e haber verilmesi üzerine görevden alınıp yerine nâib arzı ile Seyyid Ali bin Mustafa’ getirilmiştir.²⁹ Bazen imamlık ve hatiplik gibi görevlerin iki kişi tarafından yerine getirildiği görülmektedir. 1830 yılında Balı Hoca Câmi’i’nde Hâfız Mehmed Emin ve Mehmed isimli kişiler yarım akçelik imamlığı ortaklaşa (iştirâken) yaparlar iken Mehmed vefat etmiş ve hissesi oğlu Sâlih’e tevcih edilmiştir.³⁰ Balı Hoca mescidinde/câmiinde görevli kişilerin tamamının günlük yarım akçe ücret aldıkları görülmektedir.

²³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5 (Bundan sonraki dipnotlarda Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi VGMA kısaltması ile verilecektir).

²⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 563, s. 22.

²⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

²⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134.

²⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 119.

²⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 119.

²⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 57.

³⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 563, s. 22.

3.2.Câmiî Kebîr Mahallesi

-Câmi-i Kebîr: Hurûfât defterlerinde bu câminin cihetlerine yapılan atamalarla ilgili 29 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların ilki 1703 sonuncusu 1831 tarihli dir.³¹ Câmiye yapılan atamaların dokuzu vâizlik, sekizi imamlık, beşi müezzinlik, üçü şeyhlik ve ikisi kayyımlik ile ilgilidir. Câmiye vâizlik görevi ile ilgili yapılan atamaların çok olması dikkat çekmektedir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre vâizler Cuma günü vaaz yapmakla görevlendirilmişlerdir. 1750’li yıllardan sonra Câminin adı “*Elvân Bey binâsı Câmi-i Kebîr*” olarak zikredilmektedir. Süreyya Faroqhi, câminin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi üzerinde durmuş ve Menteşe beyleri içerisinde Elvan Bey isminde bir beyin bulunmadığını, câminin bu şekilde anılmasının sebebinin, zarar gören caminin Osmanlılar döneminde sancakbeyliği yapması muhtemel Elvan Bey adında bir kişi tarafından tamir ettirilmesinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir.³²

Câmide sadece ibadet edilmediği Kur’ân eğitimi verildiği de görülmektedir. Nitekim, Hâfız Ahmed’e 1704’te, Hâfız Mehmed’e 1707’de ve Hâfız Mehmed’e 1712 yılında câmide “*ta’lîm-i kıra’at-ı Kur’ân-ı azimü’ş-şân ve tecvîd*” olmadığı gerekçesi ile” görev verilmiştir.³³ Bu câmi ile ilgili 1710 tarihli bir kayıтта Geri isimli köyde bulunan dört dönümlük bir parça bağın câmide imam olanlara meşrûta olduğu belirtilmiş ve kadı arzı ile imamı Hâfız Mehmed’e tevcih buyrulmuştur.³⁴ 1760, 1773 ve 1792 tarihli kayıtlarda Câmi-i Kebîr’de Cuma günü vaaz yapan vâizlerin aynı zamanda Emir Küçük mahallesinde Mevlevihâne bahçesi yakınında Mehmed ve Hacı Abbas Efendilerin bina eyledikleri hücrelerde hasbî dersiâmlık yaptıkları anlaşılmaktadır.³⁵ 1775 tarihinde Abdülhalim adlı hayır sahibi Cedîd isimli köydeki dört dönümlük bağı Câmi-i Kebîr’de imam olanlara şart koşmuş, hüccetle bağı mutasarrıf olan Mehmed bin Mahmûd’un vefatıyla oğlu Mustafa’ya tevcih olunmuştur.³⁶ Mustafa bin Mehmed’in vefatından sonra bağı mutasarrıf olan Hâfız Ali bin İbrahim elindeki beratını nehre düşürmüş ve kendisine 1831 tarihinde zâyiinden beraat verilmiştir.³⁷

-Süleyman Efendi/Hacı Ebubekir Câmiî: Câmi-i Kebîr mahallesinde Şâhidi mezarı (merkadi) bitişiğindeki bu câmiyi Süleyman Efendi inşa ettirmiş ise de zamanla harap olan câmiyi 1755 tarihinde Cezâyirli Ebubekir Efendi

³¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64; 1148, s. 87, 88; 1135, s. 118, 119; 1156, s. 95; 1157, s. 66; 1119, 205; 1196, s. 26; 1150, s. 26; 1151, s. 56; 558, s. 134, 136; 1136, s. 5; 1145, s. 135; 562, s. 51; 560, s. 34; 569, s. 44; 559, s. 37.

³² Suraiya Faroqhi; “Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla”, (Der. İlhan Tekeli), Muğla Belediyesi Yayınları 1, Muğla, 2006, s. 25-26.

³³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 65.

³⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

³⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 95; 1150, s. 26; 558, s. 134.

³⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

³⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 559, s. 37.

yeniden inşa ettirmiştir. Câmî, Ebubekir Efendi tarafından yeniden inşa edilse de³⁸ bu tarihten sonra zaman zaman Hacı Süleyman Câmîi olarak anılmıştır.³⁹ Câmî ile ilgili kayıtlar 1747-1810 tarihleri arasını kapsamakta olup bunlar imâm, hatip, müezzin ve kayyım ataması ile ilgilidir.⁴⁰

-Kara İsmail Mescidi: Câmî-i Kebîr mahallesinde bulunan bu mescide ait kayıtlar 1703-1780 tarihleri arasını kapsamaktadır. Müezzinlik hizmetinin hasbî olarak yapıldığı ve diğer görevlilerin yarım akçe ücret aldığı görülmektedir. Mescit ile ilgili olarak defterlerde altı kayıt bulunmakta olup bunlardan biri imam, ikisi kayyım/ferrâş ve üçü de müezzin ataması ile ilgilidir.⁴¹

-Yahya Efendi/Çelebi Mescidi: Câmî-i Kebîr mahallesindeki bu mescitle ilgi hurûfât defterlerinde 14 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan dokuzu müezzin, dördü imam ve biri kayyım/ferrâş atamasına aittir. Bu atamalara ilişkin kayıtlar 1700-1831 tarihleri arasında yer almaktadır.⁴² 1799 yılında Yahya Efendi Mescidi'nde bir akçe ile müezzin olan Yusuf'un "*diyâr-ı âherde ticâret eylediğinden târik-i hizmet*" olduğunun meclis-i şer'e haber verilmesi ile müezzinlik ciheti Yusuf'tan alınarak Hacı İbrahim bin Hacı Mustafa'ya verilmiştir.⁴³ Mescitte diğer görevlilerin değişimi fevt, ferağ, mahlûl gibi sebeplerle gerçekleşmiştir.

-İsmi Belirsiz Mescid: Bu mescidin, Câmî-i Kebîr mahallesinde yukarıda zikrettiğimiz mescitlerden biri olma ihtimal dâhilindedir. Bununla birlikte halk tarafından yapılmış ayrı bir mescit olma ihtimali de vardır. Bu mescide ait 1731 ve 1756 tarihli iki kayıt bulunmaktadır. İlk kayıta "*Câmî-i Kebîr mahallesinde nefsi-i Câmî-i Kebîr'de mescidin*" yarım akçe ile müezmini Feyzullah'ın görevini oğlu Halil'e ferağ ettiği belirtilmektedir. Sonraki kayıta Halil bu görevi Mehmed isimli bir kişiye terk etmiştir.⁴⁴

3.3.Deksid Mahallesi

-El-Hâc Mustafa Mescidi/Câmîi: Deksid mahallesinde bulunan El-Hâc Mustafa Mescidi'ne ait ilk kayda 1703 yılında rastlanmaktadır.⁴⁵ Cemaatin çokluğu sebebiyle Osman bin Halil 1780 yılında mescide minber koydurarak mescidin câmîye dönüşmesini sağlamıştır.⁴⁶ 1804 yılında minber konularak

³⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 118.

³⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 118, 119; 561, s. 42; 1148, s. 88.

⁴⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1147, s. 87; 1156, s. 96; 560, s. 34

⁴¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1140, s. 340; 1136, s. 5; 1157, s. 66; 1119, s. 205; 1156, s. 95, 96; 1151, s. 56-57.

⁴² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64, 66; 561, s. 43; 1145, s. 134; 1135, s. 119; 1156, s. 95, 96; 562, s. 51; 599, s. 37.

⁴³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51.

⁴⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134; 1135, s. 118.

⁴⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

⁴⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1155, s. 41

XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar

câmi yapılan ibadethâne Hacı Mustafa Mescidi olarak anılmaya devam edilmiştir.⁴⁷ 1822 ve 1830 tarihli kayıtlarda Hacı Osman Câmii olarak anılmakta, câmiye El-Hâc Osman bin Halil'in minber koyduğu tekrarlanmaktadır.⁴⁸ Mescit/câmi görevlileri içerisinde imam, hatip müezzin ve kayıma rastlanmaktadır.

-Osman Efendi Câmii: Deksid mahallesinde bulunan Osman Efendi Câmii'ne ait üç kayıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1698, diğerleri 1725 ve 1735 tarihli. Câmiye dair kayıtlar imam, kayyım ve müezzin ataması ile ilgilidir.⁴⁹ Defterlerde Osman Efendi adını taşıyan ancak mahallesi belirtilmemiş olan bir câmi daha bulunmaktadır. İsimsiz olan bu câminin Deksid mahallesindeki Osman Efendi Câmii olduğunu düşünmekteyiz. Mahallesi belirtilmeyen bu Osman Efendi Câmii'ne ait kayıtların da ilki 1701 sonuncusu ise 1799 tarihli. Bu câmiye üç hatip, üç kayyım, bir müezzin ataması yapılmıştır.⁵⁰ Bu câminin, El-Hâc Mustafa Mescidi'ne minber koyarak câmiye dönüştürülmüş El-Hac Osman Câmii olabileceği akla gelse de bu mümkün gözükmemektedir. Çünkü El-Hâc Osman El-Hâc Mustafa Mescidi'ni 1780'li yıllarda Câmiye dönüştürmüştür. Oysa Osman Efendi Câmii 1698 yılından itibaren câmi olarak zikredilmiştir. Dolayısı ile bu camiler birbirinden farklı olmalıdır.

-Abdülhay Mescidi: Deksid mahallesinde bulunan mescidin bir akçe ile müezzini Hüseyin vefat etmiş ve görevi 1700 yılında Mehmed'e tevcih edilmiştir.⁵¹

-İsmi Belirsiz Mescit: Deksid mahallesinde bulunan bu mescit harap olduğundan Mustafa bin Mehmed tamir ettirmiş ve imamlığı da 1754 yılında bu kişiye tevcih edilmiştir.⁵²

3.4.Emir-i Küçük Mahallesi

-Hacı Hüseyin ve Hacı Osman Câmii: Emir-i Küçük mahallesindeki câmi, 1704 tarihli kayıta Osman Câmii olarak zikredilmişse de 1713 tarihli kayıta Hacı Hüseyin ve Hacı Osman Câmii, 1719 tarihli bir kayıta da Osman Bey Câmii olarak zikredilmektedir.⁵³ Câmi ile ilgili kayıtlar 1830 tarihine kadar gelmektedir.⁵⁴ Defterlerde altı müezzin, yedi imam ve üç kayyım atamasına rastlanmıştır. 1801 tarihinde câmi kayyımının ticâretle uğraştığı, hizmetini

⁴⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 42

⁴⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 569, s. 44; 563, s. 22.

⁴⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 340; 1091, s. 169; 1145, s. 134.

⁵⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1140, s. 339; 1157, s. 64; 1156, s. 96; 1151, s. 56, 57; 562, s. 51.

⁵¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

⁵² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88.

⁵³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 65, 66.

⁵⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 563, s. 22.

aksattığı ve terk ettiğinin mahalle ahalisince mahkemeye bildirilmesi üzerine görev Abdurrahman'dan alınarak İbrahim'e verilmiştir.⁵⁵

-Hacı Hüseyin ve Hacı Ali Câmii: Emir-i Küçük mahallesindeki câmi ile ilgili sadece 1713 tarihli müezzin ataması ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır.⁵⁶ Câminin aynı mahallede yukarıda zikrettiğimiz Hacı Hüseyin ve Hacı Osman Câmi ile aynı olma ihtimali vardır.

-Hacı Hüseyin ve Hacı Mehmed Câmii: Emir Küçük mahallesinde olduğu belirtilen bu câmiyi iki kişi müşterek inşa etmiş olmalıdır. Câmi ile ilgili kayıtlar 1710-1810 tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu tarihler arasında câmiye üç imam ve üç müezzin ataması yapılmıştır.⁵⁷ 1764 ve 1792 tarihli iki kayıta mahallesi belirtilmeyen ve Hacı Hüseyin tarafından inşa edildiği belirtilen bir câmi daha bulunmaktadır. Bu câmiye belirtilen tarihlerde iki hatip ataması yapılmıştır. Bu câminin, kurucuları arasında Hacı Hüseyin'in de bulunduğu câmilerden biri olma ihtimali bulunmaktadır.

-Mustafa Efendi Câmii: Emir-i Küçük mahallesindeki bu câmiye 1720-1806 yılları arasında dört hatip ataması gerçekleştirilmiştir.⁵⁸

-Şücaeddin/Kurşunlu Câmi: Emir-i Küçük mahallesindeki câmi ile ilgili 1704-1824 tarihleri arasında kapsayan 28 kayıt bulunmaktadır. Câminin Emir-i Küçük mahallesinde olduğunu açıkça belirten iki kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan birinde kayyım Hüdâverdi hizmet etmediğinden görevden alınmış ve 1697 tarihinde yerine Mustafa isimli bir şahıs getirilmiştir.⁵⁹ 1785 tarihli kayıt ise bir ferrâş ataması ile ilgilidir.⁶⁰ Yine 1756 tarihli bir kayıta “*Saray mahallesinde Şücaeddin Câmii*”, 1824'te ise “*Muğla Çarşusunda Şücaeddin binâsı Kurşunlu Câmii*” ibareleri geçmektedir.⁶¹ Câmi ile ilgili diğer kayıtlarda câminin bulunduğu yer zikredilmemiş “*Şücaeddin binâsı Kurşunlu câmii*” şeklinde tanımlanmıştır.⁶² İlgili kayıtlarda câmiye hatip, imam, Cuma vâizi, müezzin, kayyım ve ferrâş atamaları yapılmıştır. 1769 ve 1824 tarihli kayıtlarda Menteşe mütesellimi Ser-Bevvâbân-ı Dergâh-ı Âli El-Hâc Ahmed Ağa'nın câmiyi tamir ettirdiği belirtilmektedir.⁶³

-Ahmed Kethüda Mescidi: Emir-i Küçük mahallesinde bulunan bu mescide 1697 tarihinde müezzin Hüseyin'in vefatı sonucu görevi diğer

⁵⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51

⁵⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

⁵⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1148, s. 87; 1151, s. 56; 562, s. 50; 560, s. 34.

⁵⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1150, s. 26; 1154, s. 33; 561, s. 42.

⁵⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 339.

⁶⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1155, s. 41.

⁶¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 119; 569, s. 44.

⁶² VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 50; 560, s. 35; 569, s. 44.

⁶³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1146, s. 26; 569, s. 44.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

Hüseyin’e verilmiştir.⁶⁴ 1704 tarihli iki kayda göre mescide bir imam ve bir de müezzin ataması yapılmıştır.⁶⁵

-Rasül Efendi Mescidi: Emir-i Küçük mahallesindeki bu mescitle ilgili dört kayda rastlanmıştır. Bu kayıtlardan 1720 ve 1723 tarihli olanları müezzin ataması ile ilgilidir.⁶⁶ Bu kayıtların ilkindeki mescidin “*Muğlada Cüllah Muslihiddin demekle ma’rûf Emir-i Küçük mahallesinde*” bulunduğu belirtilmektedir. Mescide, 1692 ve 1721 tarihinde yapılan müezzin atamasında ise mescidin Hacı Muslihiddin mahallesinde olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷

-Şeyh Mehmed Efendi Mescidi: Emir-i Küçük mahallesindeki bu mescide ait kayıtlar 1704-1793 tarihleri arasında kapsamaktadır.⁶⁸ Mescit zamanla harap olmaya yüz tuttuğundan 1774 yılında Hatice Hatun adlı bir kadın tarafından tamir edilmiş, minber konulmuş ve Seyyid Hâfız Osman bin Mehmed yarım akçe ile hatip tayin edilmiştir. Bu tayinle mescidin câmiye dönüştüğü anlaşılmaktadır.⁶⁹ 1793 tarihli iki kayıta da mescidin Hatice Hâtun tarafından câmiye dönüştürüldüğü tekrar edilmektedir.⁷⁰ Mescit/câmi görevlilerine ait beş müezzin, dört kayyım, üç hatip ve üç imam ataması kaydı bulunmaktadır. Aynı mahallede bu câminin kurucusu ile aynı adı taşıyan ve Şâhidî Efendi Türbesi bitişiğinde Hacı Mehmed Efendi ibn-i Ali Câmiî olarak adlandırılan bir câmiye daha rastlanmaktadır. Bu câmiye ait üç hatip, üç imam ve bir kayyım olmak üzere altı atama kaydı bulunmaktadır. Bu câmiye ait ilk kayıt 1768 son kayıt ise 1811 tarihli dir.⁷¹ Bu câmiler birbiri ile aynı olabileceği gibi ayrı da olabilirler.

-Elvân Bey Musallâsı: Hurûfât defterlerindeki ilgili kayıtlardan bazıları musallanın Emir-i Küçük mahallesinde bazıları da Hacı Muslihiddin mahallesinde göstermektedir. Elvân Bey Musallâsı’nın Emir Küçük mahallesinde bulunduğu ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Bunlardan 1704 tarihli kayda göre musallâya müezzin, 1721 tarihli olanına göre ise hatip ataması yapılmıştır.⁷² Bu kayıtlar dışında Elvân Bey Musallâsı’nın Hacı Muslihiddin mahallesinde olduğunu gösteren altı kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki 1704 sonuncusu ise 1774 tarihli dir. Bu tarihler arasında musallaya bir imam, bir kayyım, iki hatip ve iki müezzin ataması yapılmıştır.⁷³

⁶⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 339.

⁶⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64

⁶⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1119

⁶⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 66.

⁶⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 558, s. 136.

⁶⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1150, s. 26.

⁷⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 558, s. 136.

⁷¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 1151, s. 56; 1154, s. 33; 560, s. 35.

⁷² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 66.

⁷³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64; 1145, s. 134; 1150, s. 26

3.5.Hacı Bayezid Mahallesi

-Hacı Bayezid/Pîrî Câmii: Hurûfât kayıtlarında câminin adı çoğunlukla Hacı Pîrî Câmî olarak geçmekle birlikte bazen Hacı Bayezid⁷⁴ ve Hacı Pîrî Mehmed Câmî⁷⁵ şeklinde de zikredilmektedir. Câminin bu şekilde adlandırılması bulunduğu mahallenin de Hacı Pîrî ve Hacı Bayezid olarak isimlendirilmesine neden olmuştur. Bir kayıta câminin bulunduğu mahalle zikredilmemiş ve “*Sûk-ı Sultânî’de*”⁷⁶ ve “*Sûk-ı Sultânî kurbünde*” bulunduğu belirtilmiştir.⁷⁷ Câmiye ait kayıtlar 1698-1824 tarihlerini kapsamaktadır. Defterlerde câmî görevlileri ile ilgili 26 kayıt bulunmakta olup, bunların 12’si imam, 3’ü müezzin, 5’i kayyım, biri kurrâ, dördü hatip ve biri de vâiz ataması ile ilgilidir. 1770 tarihli iki kayıt Hacı Pîrî binası olan câminin Hacı Abbas tarafından tamir edildiği belirtilmektedir.⁷⁸

Hacı Mehmed isimli hayır sahibi kurrâlık hasbî olmak üzere Karabağlar Yaylağı’nda sınırları defterde belirtilmiş olan tarlayı Hacı Bayezid Câmî’nde Salı ve Cuma günleri Kur’an talimi yapılması için vakfetmiştir. Kurrâlık ciheti nâib arzı ve Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Said Efendi’nin işareti ile Hacı Mehmed’e tevcih buyrulmuştur.⁷⁹ Hurûfât defterlerindeki kayıtlara göre 1803-1809 yılları arasında Hacı Pîrî Câmî’nde imam olmak isteyen kişiler arasında bazı anlaşmazlıklar yaşandığı görülmektedir.⁸⁰

3.6.Hacı Muslihiddin Mahallesi

-Abdülgaflâr Câmî: Hacı Muslihiddin mahallesindeki bu câmî ile ilgili olarak 1690-1831 yılları arasını kapsayan 24 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların dokuzu imam, sekizi hatip, dördü kayyım ve üçü de müezzin ataması ile ilgilidir.⁸¹

-El-Hâc Ahmed Efendi bin Ömer Câmî: Kayıtlara göre Hacı Muslihiddin mahallesinde bulunan bu câmîyi El-Hâc Ahmed Efendi bin Ömer yeniden (müceddeden) inşa ettirmiştir. Câmî ile ilgili 1800 tarihli üç kayıt olup bunlar imam, hatip, müezzin/kayyım ataması ile ilgilidir.⁸²

-Hacı Himmet Câmî: Hacı Muslihiddin mahallesinde bulunduğu belirtilen bu câmî ile ilgili 1719 tarihli bir hatip ataması kaydına rastlanmıştır.⁸³

⁷⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

⁷⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51.

⁷⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1150, s. 26.

⁷⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1149, s. 25.

⁷⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1146, s. 26; 1149

⁷⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1149, s. 25.

⁸⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 42; 560

⁸¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s.5, 8; 1157, s. 65, 66; 1119, s. 206; 1139, s. 169; 1145, s. 135; 1135, s. 118, 119, 120; 1156, s. 96; 1150, s. 26; 1154, s. 33; 1151, s. 56; 558, s. 136; 562, s. 50; 561, s. 42; 569, s. 44; 559, s. 37.

⁸² VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 41.

⁸³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

-İskender Mescidi/Câmii: Mescide/câmiye ait bir kayıt bulunmaktadır. 1800 tarihli kayıtta hayır sahibi İskender binası olan mescide cemaatinin çok olması sebebiyle padişah izni ile aynı kişi tarafından minber konularak câmiye dönüştüğü ve imam ve hatipliğin hasbî olarak El-Hâc Ahmed’e tevcih edildiği belirtilmektedir.⁸⁴

3.7.Hacı Rüstem Mahallesi

-Elhâc Süleyman Mescidi/Câmii: 1698 tarihli kayda göre Hacı Rüstem mahallesinde bulunan El-Hâc Süleyman Mescidi’ne imam ataması yapılmıştır. 1751 tarihli kayıtta El-Hâc Süleyman Mescidi demekle bilinen câmiye Ali ferâğından oğlu Hüseyin’in hatip atandığı belirtilmektedir.⁸⁵ Câmi-i Kebîr mahallesinde de Süleyman Efendi adını taşıyan bir câmi bulunmaktadır. Bu câmi ile ilgili 1747 tarihli iki atama kaydı bulunmaktadır.⁸⁶

-Hacı Rüstem Mescidi: Hacı Rüstem mahallesinde bulunan bu mescit ile ilgili 1691-1824 yılları arasını kapsayan 12 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan altısı müezzin, dördü imam ve ikisi kayyım ataması ile ilgilidir.⁸⁷

3.8.Kara Memi Mahallesi

-El-Hâc Dede Câmii: Kara Memi mahallesinde bulunan bu câmiye ilişkin ilk kayıt 1698 yılında Hasan’ın kayyımlığı kardeşi yararına ve son kayıt da Mehmed’in müezzinliği 1801’de Hüseyin’e ferâğı ile ilgilidir.⁸⁸ Câmi görevlilerinin atamaları ile ilgili defterlerde 19 kayda rastlanmıştır. Bunlardan üçü imam, altısı hatip, sekizi müezzin ve ikisi kayyım ile ilgilidir. Câmi görevlileri cihetlerini öncelikle oğullarına bırakmaktadırlar. Ancak bazen cihet, yakın akrabalarından birine de tevcih edilebilmektedir. Mesela, Hacı Dede Câmii’nde hatip olan Mehmed bin Ömer vefat ettiğinde görevi damadına verilmiştir.⁸⁹ Bazen bir görevlinin iki ayrı câmide görev yaptığı ve ücret aldığı olmaktadır. Ancak bu şekilde görev yapmaya müsaade edilmemektedir. Mesela, Hacı Dede Câmii’nde 1725 yılında bir akçe ile hatip olan İbrahim’in başka câmide de hatip olduğunun anlaşılması üzerine görevinden alınmış ve yerine Halil isimli bir kişi atanmıştır.⁹⁰ Osmanlı döneminde bazı câmi ve mescitlerde görevliler “*evkât-ı selâse*” üzere tayin edilmekteydiler. 1706 ve 1719 yıllarında bu câmi için tayin edilen müezzinlerin üç vakit için atamalarının yapıldığı açık olarak yazılmaktadır.⁹¹

⁸⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 41.

⁸⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 340; 1148, s. 88.

⁸⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1147, s. 87.

⁸⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 65, 66; 1148, s. 88; 1135, s. 119; 1156, s. 96; 448, s. 136; 562, s. 51; 561, s. 42; 569, s. 44.

⁸⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 340; 562, s. 51.

⁸⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51.

⁹⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1119, s. 205.

⁹¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65-66.

-El-Hâc Veli Câmii: Câmi, Muğla kasabasının Kara Memi mahallesinde bulunmaktadır. Câmîye müezzîn ataması ile ilgili üç kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki 1698 diğerleri 1700 ve 1707 tarihli dir.⁹²

3.9.Keramüddin Mahallesi

-Kerâmüddin? Mescidi: Kerâmüddin mahallesinde ismi belirtilmeyen bir mescitle ilgili sekiz kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar 1703-1723 tarihleri arasında kapsamaktadır.⁹³ Kayıtlardan birinde “*Kerâmüddin mahallesinde Kerâmüddin Mescidi*” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Bu ifadeye dayanarak ismi belirtilmeyen mescidin Kerâmüddin Mescidi olma ihtimali büyüktür. Yine, bu mescidin aşağıda belirttiğimiz Mehmed Beşe Mescidi ile aynı olması ihtimal dâhilindedir.

-Mehmed Beşe Mescidi/Câmii: Hurûfat defterlerinde Kerâmüddin mahallesinde Mehmed Beşe’nin yaptırdığı bir mescid/câmi ile ilgili 1701-1780 tarihleri arasında kapsayan kayıtlar bulunmaktadır.⁹⁴ Mescit, 1734 senesinde minber konularak câmiye dönüştürülmüş ise de⁹⁵ bu tarihten sonraki kayıtlarda da bazen Mehmed Beşe Mescidi olarak anıldığı olmuştur.⁹⁶ Mescid/câmi görevlileri arasında imam, hatip, müezzîn bulunmaktadır. 1780 ve 1804 tarihli iki kayıta Mehmet Çelebi ismi ile zikredilen câminin⁹⁷ Mehmet Beşe Câmii ile aynı olduğu düşüncesindeyiz. Câmi, 1762-1807 tarihleri arasında Mehmed Beşe ismi ile zikredilmiştir. Bu dönemde câmiye beş imam, üç hatip ve bir müezzîn ataması yapılmıştır.⁹⁸

3.10.Pazar Mahallesi

-Pazar Câmii: Câmîye 1721-1830 tarihleri arasında dört hatip, bir imam ve bir kayyım ataması yapılmıştır.⁹⁹

-Pazar Mahallesi Mescidi: Mescide 1697, 1731 ve 1758’de üç kayyım ataması yapılmıştır.¹⁰⁰

3.11.Orta Mahalle

-Osman Efendi Câmii: 1720-1830 tarihleri arasında câmi görevlileri ile ilgili 15 atama kaydı bulunmaktadır. Bunlardan beşi imam, beşi hatip, üçü kayyım ve ikisi vâiz ataması ile ilgilidir.¹⁰¹

-Hacı Mustafa Mescidi: 1737 tarihinde Ahmed’den boşalan mescidin imamlığına babası beratı gereğince Oğlu Osman getirilmiştir.¹⁰²

⁹² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 340; 1157, s. 65.

⁹³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64, 65, 66; 1119, s. 205.

⁹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 134; 1138, s. 88; 1135, s. 118; 1151, s. 57; 1155, s. 41.

⁹⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134.

⁹⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1138, s. 88; 1135, s. 118; 1151, s. 1151, s. 57.

⁹⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1155, s. 41; 561, s. 42.

⁹⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 95; 1149, s. 25; 1154, s. 33; 1151, s. 56, 57; 561, s. 41, 42, 43.

⁹⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1151, s. 56; 562, s. 51; 561, s. 42; 563, s. 22.

¹⁰⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 339; 1145, s. 134; 1135, s. 119.

¹⁰¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1119, s. 205, 206; 1135, s. 120; 1146, s. 26; 1151, s. 56, 57; 558, s. 134; 562, s. 51; 569, s. 44; 563, s. 22.

3.12.Şeyh Bedreddin/Şeyh Câmii

-**Şeyh Bedreddin/Şeyh Câmii:** Hurûfât defterlerinde bu câmi ile ilgili 1700-1831 tarihleri arasında¹⁰³ 46’ya yakın atama kaydı bulunmaktadır. Muğla’daki diğer Câmilerle kıyaslandığında en fazla cihet çeşitliliği bu câmide görülmektedir. Atama kayıtlarının dokuzu câmi vakfı mütevelliliği, sekizi hatip, dokuzu imam, altısı kayyım, yedisi müezzin, birer tanesi nâzır, ferrâş ve vâiz ataması ile ilgilidir. Bu atamalardan bazılarında dikkat çeken bilgiler bulunmaktadır. Mesela, Ula kazası Depecik köyünde dört dönüm bir parça bağın yılda bir defa hatim okunması şartı ile câmi imamına meşrûta olduğu, bu vazifeyi imam Rasûl yerine getirirken Ömer isimli birisinin görevi üzerine alarak ona zulmettiği anlaşılmış ve cihet imam Rasûl’e verilmiştir.¹⁰⁴ 1713 ve 1740 tarihli iki kayıta ise bu hatmi kimlerin okuyacağına dair bilgiler bulunmaktadır.¹⁰⁵ 1779 yılında hatip Mehmed bin Hacı Abbas hizmeti terk ettiği gerekçesiyle; hasbî kayyım ve ferrâş olan Molla Mustafa hizmette gevşekliği sebebiyle¹⁰⁶; 1800 yılında ise imam-ı sâni olan Hüseyin nâ-ehl ve hizmet etmeğe kudreti olmadığı gerekçesi ile görevlerinden alınmışlar¹⁰⁷ ve görevleri ehil olan kişilere verilmiştir. Câmide 1790’lı yıllardan itibaren imam-ı evvel ve imam-ı sâni olarak iki imamın görev yaptığı görülmektedir.¹⁰⁸

3.13.Yaka Mahallesi

-**Seyyid Ebubekir Câmii:** 1775 tarihinde alınan izinle Seyyid Ebubekir’in genişlettiği ve minber koydurduğu Yaka mahallesindeki bu câmiye bir hatip tayini yapılmıştır.¹⁰⁹ Muğla’da Câmî-i Kebîr mahallesinde de aynı isimde Şâhidî merkadi yakınında Hacı Ebubekir binası bir câmi bulunmaktadır.¹¹⁰

-**Mustafa Mescidi:** Yaka mahallesinde bulunan bu mescidi, 1750 tarihli kayda göre Mustafa isimli hayır sahibi kişinin yeniden yaptırmıştır.¹¹¹ 1779 yılına kadar mescide iki imam, bir müezzin ve bir kayyım ataması yapılmıştır.¹¹² Yaka mahallesinde 1780’li yıllarda ismi belirtilmeyen bir câmiye imam ataması yapılmıştır.¹¹³ Bu câminin, minber konulan Mustafa Mescidi olması ihtimali vardır. 1810 tarihli bir kayıta Yaka mahallesinde Şeyh Mustafa isimli câmiye bir hatip ataması yapılması bu ihtimali güçlendirmektedir.¹¹⁴

¹⁰² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 135.

¹⁰³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64; 559, s. 38.

¹⁰⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

¹⁰⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65; 1145, s. 135.

¹⁰⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 135.

¹⁰⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 42.

¹⁰⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No:558, s. 136; 561, s. 42; 558, s. 38.

¹⁰⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 57.

¹¹⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88.

¹¹¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88.

¹¹² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 1750; 1151, s. 56, 57.

¹¹³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

¹¹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 560, s. 34.

4.MUĞLA KÖYLERİNDE BULUNAN CÂMÎ VE MESCİTLER

Hurûfat defterleri, kır yerleşim alanları olan köyler ve buralarda bulunan vakıf yapılar hakkında da bilgiler vermektedir. Defterlerde ismi geçen 12 köyde 16 câmi ve üç mescit vardır. Köy sayısı ile ilgili bu rakam Muğla'nın bütün köylerini ifade etmemektedir. Bunlar sadece içinde câmi ve mescit bulunan köyleri göstermektedir. Çünkü XVI. yüzyılda Muğla'da 36'sı köy ve dördü cemaat yerleşimi olmak üzere toplam 40 kır yerleşimi vardı. Bu yerleşim yerleri içinde; Akçaova, Bayır, Bedye, Bozburun, Çal, Çatak, Dadye, Deksid, Dirgeme, Düğerek, Elye, Ereğli, Ergügez, Fahri Gölcük, Gelibolu, Gökova, Gökova nâm-ı diğer Çakır, Gölenye, Günde, Hereke, Kara-böğürtlen, Kara-ağaç, Kasaba-i Ula, Kıran Çatak, Kızılcadere, Kızılkaya ve Çav-dar Sekisi, Küçük Yenice-i Marmaros, Pisi, Sermende, Suda, Sultan Uyrugu, Tarahya, Tarklan, Yenice ve Yerkesük yer almaktadır. Bunlardan başka Alayundlu, Emecik ve Emirhanlu, İranlar, Balya Bolu cemaatleri de bulunmaktadır.¹¹⁵ Hurûfat defterlerinde ise, Bayır, Cedîd, Ceviz, Düğerek/Gök, Geri, Kafaca, Karaköy, Kozağaç, Pisi, Satılmış, Yaraş ve Yeniköy'ün adı geçmektedir. Hurûfat defterlerinde zikredilen Cedîd, Ceviz, Geri, Kafaca, Karaköy, Kozağaç, Satılmış ve Yaraş gibi köyler tahrir defterlerinde zikredilen köyler içerisinde bulunmamaktadır. Bu köyler XVII. ve XVIII. yüzyılda kurulmuş yeni köyler olabileceği gibi ismi değişmiş eski köyler de olabilir. Tahrir defterlerinde ve hurûfat defterlerinde zikredilen köy sayıları hatırlandığında köylerin ancak üçte birinde câmi ve mescit bulunduğu sonucu çıkmaktadır. Aşağıda zikredilen bazı köylerde birden fazla câmi ve mescit bulunmaktadır. Bu durum, bu köylerin diğerlerine göre biraz daha büyük olabileceğini göstermektedir. Aşağıda hurûfat defterlerinde adı geçen köyler ile buralarda bulunan câmi ve mescitlerin adları ve görevlileri ile ilgili yapılan atamalara dair bilgiler verilmiştir.

-Bayır Köyü Hacı Ali Câmîi: Defterlerde 1704-1831 yılları arasında bu köyde bulunan câmi ile ilgili 16 atama kaydı bulunmaktadır. Bu atamaların altısı müezzin, dördü imam, dördü hatip ve ikisi kayyım ile ilgilidir.¹¹⁶

-Cedid Köyü Kara Kadı Câmîi: Câmi ile ilgili 1691-1831 tarihleri arasında 16 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan sekizi hatip, üçü imam, biri kayyım ve dördü de müezzin ataması ile ilgilidir.¹¹⁷

-Ceviz (Ağacı) Köyü Mehmed Câmîi: 1710 tarihinde câminin imam ve hatîbinin vefat etmesi sonucu görev Nâsuh Halîfe'ye verilmiştir.¹¹⁸ 1757 tarihli

¹¹⁵ Mete, a.g.t., s. 210-211.

¹¹⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64; 1091, s. 169; 1145, s. 135; 1148, s. 87, 88; 1135, s. 118; 1156, s. 96; 1151, s. 57; 562 s. 50, 52; 569, s. 44; 563, s. 22; 559, s. 37.

¹¹⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64; 1145, s. 135; 1151, s. 56, . 57; 562, s. 50, 52; 561, s. 42; 560, s. 34; 569, s. 44; 563, s. 22; 5559, s. 37.

¹¹⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

bir kayıтта ismi belirtilmeyen bir câminin “Ceviz Ağacı” köyünde bulunduğu belirtilmektedir.¹¹⁹

-Ceviz (Ağacı) Köyü Süleyman Câmi: İsim farklılığı dikkate alınırssa Ceviz köyünde iki câmi var demektir. Bunlardan biri Süleyman Câmi diğeri yukarıda zikrettiğimiz Mehmed Câmi’dir. Ancak, yapılan yeni tamiratla yukarıda zikrettiğimiz Mehmed Câmi, Süleyman Efendi Câmi olarak anılmaya başlanmış da olabilir. Bununla birlikte köyde iki câmi bulunması da ihtimal dâhilindedir. Süleyman Câmi’ne 1721 tarihinde Seyyid Hüseyin imam, 1756 tarihinde Mustafa’nın vefatıyla Oğlu Mustafa hatip ve 1810 tarihinde ahalinin tercihi doğrultusunda Molla Ebubekir hatip tayin edilmiştir.¹²⁰

-Düğerek/Gök Köyü Reyhan Ağa Câmi: 1690-1824 yılları arasındaki kayıtlara göre Gök/Düğerek köyünde olduğu belirtilen Reyhan Ağa Câmi ile ilgili 20 kayıt bulunmaktadır. 1690 tarihli bir kayıtta Câmi hatîbi olan Ömer yaşlı (pîr) olduğu gerekçesi ile görevini kendi rızası ile Mehmed’e bırakmıştır.¹²¹ Câmiye belirtilen tarihler arasında dört müezzin, altı hatip, beş imam, iki kayyım ve üç şeyh/vâiz ataması yapılmıştır.¹²²

-Düğerek Köyü Ali Fakih Mescidi: Mescit, Düğerek isimli köyde bulunmaktadır. Mescitte yarım akçe ile müezzin olan El-Hâc Yahya vefat etmiş ve yerine 1701 yılında Hasan isimli biri atanmıştır.¹²³

-Düğerek Köyü Yaylağı’nda Çeçe? Mevzii’nde Bulunan Câmi: Câmiyi kimin yaptırdığı belirtilmemiştir. Câmiye 1766 ve 1830 tarihlerinde iki müezzin ataması yapılmıştır.¹²⁴ Bu câminin Düğerek köyünde bulunduğunu zikrettiğimiz diğr câmilerden biri olma ihtimali bulunmaktadır.

-Düğerek Köyü Kızıl Ali Mescidi: Bu mescide 1704 tarihinde Abdullah Halife müezzin, 1748 tarihinde Ömer’in vefatı ile Hüseyin ve 1756 tarihinde de Mustafa isimli bir kişi imam olarak atanmıştır.¹²⁵ 1748 tarihli kayıtta mescidin adı “*Ali Halife Mescidi*” olarak geçmektedir.

-Geri Köyü Hacı Ömer Câmi: Geri köyündeki Hacı İbrahim Câmi ile aynı olabileceğini düşündüğümüz bu câmi ile ilgili üç kayıt bulunmaktadır. Câminin adı ilgili kayıtlarda “*Geri karyesinde Hacı Ömer Câmi*” şeklinde geçmektedir. 1709 tarihli kayıt müezzin, 1725 ve 1740 tarihli kayıtlar ise imam ataması ile ilgilidir.¹²⁶

¹¹⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 119.

¹²⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1135, s. 119; 560, s. 34.

¹²¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 8; 1157, s. 65.

¹²² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 339; 1157, s. 64, 65, 66; 1091, s. 169; 1145, s. 134; 1148, s. 87; 1135, s. 119; 1156, s. 95; 1150, s. 26; 1151, s. 56; 1155, s. 41; 560, s. 34; 569, s. 64.

¹²³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

¹²⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 563, s. 22.

¹²⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64; 1148, s. 87; 1135, s. 119.

¹²⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64; 1119, s. 206; 1145, s. 135.

-Geri/...Köprü Köyü İbrâhim Câmii: Defterlerde 1704-1803 tarihleri arasında câmiye 13 atama yapıldığı görülmektedir. Bu atamalardan dördü müezzin, dördü hatip, dört kayyım ve biri imam ile ilgidir.¹²⁷

-Kafaca Köyü Hacı Mehmed Câmii: 1760 tarihinde câmide günlük yarım akçe ücretle imamlık yapan Musa çocuksuz vefat etmiş ve görevi Seyyid Hüseyin Halîfe'ye tevcih edilmiştir.¹²⁸ 1830 tarihine kadar câmiye üç imam ve bir hatip ataması yapılmıştır.¹²⁹

-Kafaca Köyü Hacı Hüseyin Câmii: Kafaca köyünde Gül Yeri denilen yerde aldığı izinle Kafaca sipâhisinden Seyyid Hüseyin 1822 tarihinde bir câmi yaptırmış ve câmiye Mustafa bin Ali hasbî hatip tayin edilmiştir.¹³⁰ 1822 ve 1830 tarihlerinde de bu câmiye iki hatip tayin edildiği görülmektedir.¹³¹

-Karaköy Sinan Câmii: 1692 yılında Karaköy'deki Sinan Câmii'nde hatip olan Hasan'ın beratı yenilenmiştir.¹³²

-Kozagaç Köyü Câmii: Kozagaç köyü câmisinde, 1720 tarihinde Abdi'den boşalan müezzinlik Hüseyin'e, 1735'te Mehmed'in yaşlılığı sebebiyle boşalan hatiplik Oğlu Mustafa'ya ve 1775 yılında imam Seyyid Hüseyin'in ölümü ile boş kalan imamlık da büyük oğlu Seyyid Ahmed'e tevcih edilmiştir.¹³³

-Pisi Köyü Pisi Hoca Câmii: 1768-1831 tarihleri arasında câmi görevlileri ile ilgili yedi atama kaydı bulunmaktadır. Bunların üçü imam, biri hatip, ikisi müezzin ve biri kayyım ataması ile ilgilidir.¹³⁴

-Satılmış Köyü Mescidi: Mescidin ferraşlığı 1700 tarihinde Hasan mahlûlünden Yahya Halife'ye verilmiştir.¹³⁵ İlgili kayıta mescidi kimin yaptırdığı belirtilmemiştir.

-Yaraş Köyü Mescidi/Câmii: 1800 ve 1824 yıllarına ait kayıtlara göre cemaatinin çokluğu sebebiyle köy halkının köylerindeki mescide minber koyması ile câmiye dönüştürülmüştür.¹³⁶ 1800-1831 tarihleri arasında câmiye üç hatip ve iki müezzin ataması yapılmıştır.¹³⁷

-Yeni Köy Kara Gazi Câmii: Câmide müezzin olan Mehmed'in vefatı ile görev 1698'de Musa isimli bir şahsa verilmiştir.¹³⁸

¹²⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 65, 66; 1157, s. 65; 1139, s. 169; 1145, s. 134; 1148, s. 88; 1156, s. 95; 1156, s. 96; 1154, s. 33; 1155, s. 41; 562, s. 51; 561, s. 42.

¹²⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 95.

¹²⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 57; 560, s. 34; 569, s. 44; 563, s. 22.

¹³⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 569, s. 44.

¹³¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 559, s. 44; 563, s. 22.

¹³² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

¹³³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1145, s. 134; 1150, s. 26.

¹³⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 1151, s. 57; 558, s. 134; 561, s. 42, 44; 559, s. 37.

¹³⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

¹³⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51; 569, s. 44.

¹³⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51; 561, s. 41, 42; 569, s. 44; 559, s. 37.

¹³⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1140, s. 339.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

-Yeni Köy Câmii: Câmiiyi köy halkının inşa ettirdiği ve hasbî olarak molla Salih’in hatip atandığı 1824 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır.¹³⁹ Bu câminin yukarıda zikredilen Kara Gâzi Câmii’nden ayrı ya da onun yerine yapılmış bir câmi olma ihtimali bulunmaktadır.

4.1.Karabağlar Yaylağı Câmileri

Hurûfât defterlerini okurken çok sık karşılaştığımız yer isimlerinden biri de Karabağlar Yaylağı’dır. Ancak bu bizim bildiğimiz yaylalardan olmayıp, şehre göre yüksekte değil alçakta bir yayladır. Nitekim Tülay Kayar, bunu “herkesin yaylasına çıkılır da bizim yaylamıza inilir” diyerek güzel bir şekilde tarif etmiştir.¹⁴⁰ Evliya Çelebi de eserinde bu yaylağa yer vermiştir. 1671 yılında Muğla’ya gelen Evliya Çelebi bu yaylağı “Karabağlar Yaylağı Muğla sahrasında, tamamı on bir bin bağdır. Muğla ve Ula halkı sekiz ay bu bağlarda oturur. Kırk çeşit üzümü meşhurdur. Üzüm ağaçları çınar, kavak, meşe ve erguvan ağaçlarına tırmanmıştır. Her ağaçta on yirmi yük üzüm olur. Yabancı bir adam Karabağlar’a girse yolunu kaybeder. Asla güneş yoktur. Bu bağlar içinde paşalara mahsus bir bağ vardır ki İrem Bağları gibidir” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁴¹

Evliya Çelebi’nin çok güzel tarif ettiği Karabağlar Yaylağı Muğla için geçmişteki gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Karabağlar Yaylası, Muğlalının yaz başlangıcında gidip güz aylarında, hasat sonunda döndüğü, öncelikle tarımsal üretim, hayvan besiciliği ve kışa çeşitli besinler hazırlamak için gittiği Muğla merkezin önemli bir üretim merkezidir. Yaylak elli bin dönüm kadar bir alanı kaplamaktadır. Yaylada “yurt” denilen tarlalar önemli olup bunların büyüklüğü iki üç dönüm kadardır. Günümüzde yaylakta isimlerini kahvelerden alan semtler bulunmaktadır. Bu semtler içinde Gökkıble, Bakkallar, Hacı Ahmet, Kadı Kahvesi, Kozlu, Narlı, Kır Kahvesi, Cihanbeğendi, Vakıf, Elmalı, Tozlu, Ayvalı, Keyfoturağı, Berberler ve Süpüroğlu bulunmaktadır. Önlerinde yüz elli iki yüz yıllık çınarların bulunduğu kahve meydanları yayla yaşamının önemli sosyal, kültürel ve ticari mekânlarıdır.¹⁴²

Karabağlar Yaylağı’nın önemli bir yer olduğu hurûfât defterlerinde zikredilen câmilerden de anlaşılmaktadır. Defterlerde Karabağlar Yaylağı’nda olduğu belirtilen 13 câmi bulunmaktadır. Aşağıda yaylakta bulunan bu câmilerden her biri hakkında bilgiler verilmiştir.

¹³⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 569, s. 44.

¹⁴⁰ Tülay Kayar, Muğla’da Güz Baharı, Heyomola Yayınları, İstanbul, 2008, s. 175.

¹⁴¹ Evliya Çelebi, a.g.e, s. 88-89.

¹⁴² Ali Abbas Çınar, Muğla Karabağlar Yaylası (Tarih, Toplum ve Kültür), Muğla Belediyesi Yayınları 6, Muğla, 2010, s. X, 3.

-Ayvalı Kapu Câmii: Karabağlar Yaylağı'nda bulunan bu câmiye 1727 yılında günlük ücreti yarım akçe olan müezzinlik Yusuf ferâğından kardeşi Halil'e verilmiştir.¹⁴³

-Bostan Dede Câmii: Câmi ile ilgili 1703-1760 tarihleri arasında dört kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların tamamı hatip ataması ile ilgilidir.¹⁴⁴

-Fâtıma Hâtun Câmii: Fâtıma Hâtun adlı hayır sahibi bu kadının yaptırdığı câmi Muğla kasabasının Karabağ Yaylağı'nda Kara Balı Hoca demekle bilinen yurt yerindeki bulunmaktadır. Câminin yapıldığı yer eskiden namazgah olduğu belirtilmektedir. 1775-1830 tarihleri arasında câmiye beş hatip ataması yapılmıştır.¹⁴⁵ 1775 tarihinde yarım akçe ile hatiplik İsmail'e tevcih edilmiştir. 1824 tarihli bir diğer kayıt, Molla Hasan bin Molla Mustafa'nın vefatı sebebiyle hatipliğin Gökçeşâde Mehmed Emin bin İbrahim'e verilmesi ile ilgilidir.¹⁴⁶ Gökçeşâde Mehmed Emin Efendi de 1830 tarihinde hatipliği kendi isteği ile Hâfız Mehmed Emin bin Mustafa'ya bırakmıştır.¹⁴⁷

-Hacı Ahmed bin Hasan Câmii: Karabağ Yaylağı'nda Kethüdâ Yeri denilen mevzide Hacı Ahmed bin Hasan'ın yaptırdığı bu câmiye 1779 senesinde günlük yarım akçe ücretle İbrahim hatip olarak atanmıştır.¹⁴⁸ 1801 tarihinde Süleyman bin Ömer bu câmiye hasbî müezzin olarak tayin edilmiştir.¹⁴⁹

-HacıŞeyh Hamza Câmii: Karabağlar Yaylağı'nda bulunmaktadır. Câmiye yapılan atamalarla ilgili 1721-1800 yılları arasında kayıtlar bulunmaktadır. Câmiye dört hatip ve bir müezzin ataması yapılmıştır.¹⁵⁰

-Hâfız Süleyman Musallâsı: 1732 tarihli kayıтта musallâ ile ilgili olarak “*Muğla muzâfâtından Karabağ Yaylağı'nda salât-ı cum'a edâ olunmak için bir musallâya eşedd ihtiyâç olub yine Muğla sükkânından Hâfız Süleyman yaylak-ı merkûmda Damaklı nâm mahalde musallâ binâ etmekle*” denilerek musallânın nerede, kimin tarafından ve niçin kurulduğu belirtilmiştir.¹⁵¹ Musallâ ile ilgili 1732-1830 tarihleri arasını kapsayan kayıtlardan dördü hatip ve biri de müezzin ataması ile ilgilidir.¹⁵²

-Hüsam Efendi Câmii: Câminin bulunduğu yerle ilgili olarak 1721 tarihli bir kayıтта “*Muğlada Erikli tımarında Karabağ nâm mahalde*”,¹⁵³ 1726 tarihli bir diğer kayıтта ise “*Muğlada Karabağ Yaylağı'nda Gökkaya*

¹⁴³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1128, s. 130.

¹⁴⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64; 1145, s. 134; 1156, s. 96.

¹⁴⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1150, s. 26; 569, s. 44; 563, s. 22.

¹⁴⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 569, s. 44.

¹⁴⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 563, s. 22.

¹⁴⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

¹⁴⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51.

¹⁵⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1135, s. 118, 119; 1156, s. 96; 1154, s. 33; 1155, s. 41; 561, s. 41; 1145, s. 134.

¹⁵¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134.

¹⁵² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134; 1146, s. 26; 558, s. 136; 563, s. 22.

¹⁵³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

mevziinde”¹⁵⁴ denilmektedir. Câmîye 1691-1806 tarihleri arasında dokuz hatip, dört müezzin ataması yapılmıştır.¹⁵⁵

-Lütfullah Câmîi: Karabağ denilen yerde Lütfullah binası bu câmide hatip olanlara câmî yakınında kahve gelirinden ücret verilmektedir. 1799 yılında bu Câmide hatip olan Hasan bin Abdülkerim’e zâyîinden berat verilmiş ise bu şahıs aynı yıl içerisinde beratını hemşirezâdesi Hamza bin Osman’a ferağ etmiştir.¹⁵⁶

-Molla Mehmed Halife Câmîi: Karabağlar Yaylağı’nda Kır Ucu mevziinde 1738 yılında Molla Halil tarafından inşa edilmiştir. 1738-1785 tarihleri arasındaki câmî ile ilgili üç kayıttan ikisi hatip biri de müezzin ataması ile ilgilidir.¹⁵⁷

-Rukiye Hatun Câmîi: Karabağ isimli köyde bulunan bu câmî ile ilgili 1691-1779 yılları arasında altı kayıt bulunmaktadır. Bunların biri müezzin, beşi hatip ataması ile ilgilidir.¹⁵⁸ 1725 ve 1788 tarihli iki kayıta Düğerek köyü yaylağında Çeçe denilen mevzide Rukiye Hatun’a ait bir câmî daha zikredilmektedir. Bu kayıtların ikisi de müezzin ataması ile ilgilidir.¹⁵⁹ Düğerek köyünün Karabağlar Yaylağı içinde olmasına nazaran iki farklı şekilde zikredilen bu câmlerin aynı olma ihtimali vardır.

-Süleyman Bey Musallâsı ve Câmîi: Câmî, Karabağlar Yaylağı’nda Hacı Osman vakıfları nâm yerde Süleyman Bey tarafından bir musalla ve bir câmî yaptırılmıştır. 1798 yılında Mehmed Emin bu câmîye ve musallaya hasbî olarak hatip tayin edilmiş ise de 1799 yılında Mehmed Emin bu görevi Süleyman bin Hasan’a ferağ etmiştir.¹⁶⁰ 1824 tarihli atama kaydına göre Hâfız Halil bin Süleyman üç ay musallada ve Cuma günleri de câmide hasbî hatip olarak görev yapmak üzere atanmıştır.¹⁶¹

-Yusuf Câmîi: Hayır sahibi Yusuf’un yaptırdığı bu câmî, Karabağlar Yaylağı’nda Kethüdâ Yeri denilen mevzide bulunmaktadır. 1794 tarihinde İbrahim’in vefatı ile boşalan hatipliğe oğlu Osman getirilmiştir.¹⁶² İsmi farklı şekilde zikredilmekle birlikte aynı câmî olduğunu düşündüğümüz El-Hâc Ahmed bin Yusuf Câmîi hatîbi Osman’ın vefatı ile yerine 1831’de Oğlu Ali getirilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1128, s. 130.

¹⁵⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 66; 1128, s. 130; 1145, s. 134; 1148, s. 87; 1135, s. 119; 1150, s. 26; 561, s. 42.

¹⁵⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51.

¹⁵⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 135; 1146, s. 26; 1151, s. 57.

¹⁵⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1140, s. 339; 1145, s. 135; 1135, s. 119; 562, s. 51.

¹⁵⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1091, s. 169; 558, s. 134.

¹⁶⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 50, 51.

¹⁶¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 563, s. 22.

¹⁶² VGMA, Hurûfât Defteri No: 558, s. 136.

¹⁶³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 559, s. 37.

-İsmi Belirsiz Câmi (Gök Kuyusu'nda): Karabağlar Yaylağı'nda Gök Kuyusu denilen mevzide bulunmaktadır. Câmide imam bulunmadığından 1732 yılında Ahmed isimli birisi atanmıştır.¹⁶⁴

4.2.Nerede Kurulduğu Tam Belli Olmayan Câmiler

Hurûfât defterlerinde bazı câmilerin hangi mahalle veya köyde olduğu ile ilgili bilgi verilmemiştir. Bu câmilerin sayısı dört olup bunlarla ilgili kayıtlar aşağıda verilmiştir.

-Elhâc Mehmed Câmii: Alınan izinle Emir Sultan isimli yerde Hacı Mehmed yeni bir câmi inşa etmiş ve kendisi günlük bir akçe yevmiye ile bu câmiye imam ve hatip olarak tayin edilmiştir.

-Hayreddin Câmii: Nerede bulunduğu belirtilmeyen bu câmiye 1700 yılında Ahmed isimli bir müezzin olarak atanmıştır.¹⁶⁵

-Şeyh Nureddin Câmii: Câminin nerede bulunduğu belirtilmemiştir. 1710 tarihli kayda göre, Gökâbâd kazasında Çaydere isimli yerde dört çiftlik bir miktarı tarla câmide imam olanlara meşrûttadır. Tarlayı tasarruf eden imam Rasûl'e başka bir kazadan Ömer müdahale etmiş, bu müdahalesi haksız olduğundan tarla tekrar imam Rasûl'e geri verilmiştir.¹⁶⁶

-Yeni /Abdurrahman Paşa Câmii: Defterde “*Muğlada Yeni Câmi dimekle ma'rûf Abdurrahman Paşa Câmii*” şeklinde geçmekte ve nerede olduğu belirtilmemektedir. Câmiye “*kâri-yi mevlûd-i şerîf*” lazım olduğu belirtilmiş ve bu göreve 1726 yılında Hâfız Ömer getirilmiştir.¹⁶⁷ Bu câminin yukarıda verdiğimiz mahalle isimleri hatırlandığında Yeni Câmi/Emir-i Küçük mahallesinde olduğunu söylemek mümkündür.

4.3.Zaviye ve Türbeler

Muğla'da XVI. yüzyılda şehzadeler ve sancakbeylerinin emrinde kalabalık bir görevli topluluğu bulunuyordu. Bu yönetici kadronun Muğla'da bulunması şehrin sosyal ve kültürel yapısını olumlu yönde etkilemiş ve belli başlı önemli şahsiyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kişilerden İbrâhim Şâhidî Muğla Mevleviliğini canlandırmış ve bugün Şâhidî Câmii diye bilinen Seyyid Kemal Zâviyesini Mevlevîhâne yaparak ün kazanmıştır. XVI. yüzyıldaki bir diğer mutasavvıf ise Kadı Mescidi'ni merkez yapan Şeyh Bedreddin'dir.¹⁶⁸ Hurûfât defterlerindeki kayıtlardan Şeyh Bedreddin'nin mahalleye ismini verecek kadar şöhret kazandığı anlaşılmaktadır. Hurûfât defterlerinde üç zâviye, bir tekke ve bir türbe ile ilgili kayda rastlanmıştır.

¹⁶⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134.

¹⁶⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

¹⁶⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

¹⁶⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1691, s. 169.

¹⁶⁸ Mete, a.g.m., s. 379; Faroqhi, a.g.m., s. 26-28.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

Kayıtlar zâviye, türbe ve tekke vakıflarında görevli kişilerin atamaları ile ilgilidir.

-Şemseddin Bey Zâviyesi/Medresesi: Zâviye ile ilgili hurûfât defterlerindeki ilk kayıt 1696 tarihli Hacı Abdurrahman’ın müteveli olarak atanması ile ilgilidir.¹⁶⁹ 1721-1723 tarihli iki kayda göre harap olan zâviye Konya Mollası Mehmed Efendi tarafından medrese yapılmıştır. Zâviye/medrese vakfına bundan sonra zâviyedâr, dersiâm ve müteveli tayinleri yapılmıştır.¹⁷⁰ Zaviye ile ilgili 1793 tarihine gelen atama kayıtları mevcuttur.¹⁷¹

-Ahi Sinan Zâviyesi: 1704-1830 yılları arasında zâviyenin zâviyedârlık, dersiâmlık ve mütevelilik cihetlerine yapılan atamalar vardır. Bir kayıta zâviyenin Câmi-i Kebîr mahallesinde bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷²

-Ahi Yahya Zâviyesi: Kayıtlarda genel olarak Ahi Sinan Zâviyesi ile birlikte zikredilmiştir. 1704 tarihli bir kayda göre zâviye Düğerek köyünde bulunmaktadır. 1704-1810 yılları arasında zâviye görevlilerinin atamalarına dair kayıtlar bulunmaktadır.¹⁷³

-Şeyh Şâhidî Türbesi: Câmi-i Kebîr mahallesinde bulunmaktadır. Türbe bitişiğine Hacı Mehmed Efendi medrese inşa ettirmiş olup türbenin türbedârı ve zâviye-nişîni, ferrâşı ve bevâbı bulunmadığı gerekçesi ile 1770-1780 yılları arasında atamalar yapılmıştır.¹⁷⁴

-Düğerek Köyü Tekkesi: Tekkeye ile ilgili 1770-1794 tarihleri arasında kayıtlar vardır. Bu kayıtlarda tekkenin ve misafirhânesinin 30-40 senedir harap olduğu ve tamiri için Ahi Sinan ve Ahi Yahya zaviyelerine meşrûta olan vakıf tarlaların öşür hasılatının tahsis edildiği belirtilmektedir. Tekke işlerini görmek için belirtilen tarihler arasında tekke-nişîn atamaları yapılmıştır.¹⁷⁵

5.SU YAPILARI

Hurûfat defterlerinde, hayrat olarak yapılmış bazı çeşme, kuyu, sebilhâne ve suyolları gibi yapılardan bahsedilmektedir. Su yapılarından bir kısmı şehir içerisinde bir kısmı da şehir dışında yollar üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı çalışır vaziyette bir kısmı ise âtıl durumdadır. Bunlardan bir kısmı ise tamir vesilesi ile defterlerde zikredilmişlerdir. Zikredilen altı kuyudan dördü Karabağlar Yaylağı’nda bulunması su ihtiyacının kuyular açılarak karşılandığını göstermektedir. Günümüzde de Karabağlar’da akarsu yoktur. Su ihtiyacı “Yurtlar” içinde üç dört metre derinlikteki kuyulardan temin

¹⁶⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 8.

¹⁷⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

¹⁷¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96.

¹⁷² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 65, 661091, s. 169; 1156, s. 96; 1146, s. 26; 560, s. 34; 559, s. 37.

¹⁷³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 66; 1091, s. 169; 1156, s. 96; 1146, s. 26; 560, s. 34.

¹⁷⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65; 1151, s. 56; 1155, s. 41.

¹⁷⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56; 558, s. 134; 136; 560, s. 34.

edilmektedir.¹⁷⁶ Aşağıda çeşme başlığı altında verdiğimiz su yapılarının bazıları “*su vakfı*” ve “*mâ-i cârî*” olarak zikredilmişlerdir. Defterlerde, on çeşme, altı kuyu ve bir sebilhâne zikredilmiştir. Bu yapılarla ilgili bilgiler çeşme, kuyu ve sebilhâne başlıkları altında verilmiştir.

5.1.Çeşmeler

-Başpınar Çeşmesi: Çeşmenin nerede bulunduğu belirtilmemiştir. Fatıma bint-i Elhâc Ahmed bu çeşmenin tamir ve bakımı için bir vakıf yapmış ve 1811 yılında bu vakfın tevliyetini bilfiil elinde bulunduran El-Hâc Ali’ye beratı olmadığı gerekçesi ile berat verilmiştir. 1822 tarihinde El-Hâc Ali’nin vefatı ile tevliyet Mehmed bin Ömer’e, 1823 yılında O’nun da ferağı ile kızı Fâtıma ile babası Mustafa’ya müştereken verilmiştir.¹⁷⁷

-Deveci Çeşmesi: Düğerek köyündeki Deveci Çeşmesi’nin suyu harap ve tamire muhtaç durumda iken evlâd-ı vâkıftan Süleyman bin Ahmed kendi malından tamir ettirmiştir. Ancak zamanla çeşmenin suyu yine harap olmuş ve vakfın tevliyetini de hariçten Emrullah bin Hüseyin üzerine berat ettirmiştir. Bu şahıs vakıf hizmetini yerine getirmediği gibi gelirini de yemektir. Ahali suya şiddetle ihtiyaç duymakta ise de çeşmenin suyu harap durumdadır. Bu durum üzerine tevliyet Emrullah’tan alınıp nâib arzı ile 1775’te evlâd-ı vâkıftan Süleyman bin Ahmed’e verilmiştir.¹⁷⁸

-Düğerek Köyü Su Çeşmesi: Köydeki bu çeşmeye Bursa sâkinlerinden Abdullah isimli hayır sahibi kişi beş adet dükkân vakfetmiş ve bu vakfın mütevelliliğine Süleyman’ın ölümü ile 1780 tarihinde Hacı Mustafa getirilmiştir.¹⁷⁹

-El-Hâc Sinan Su Vakfı: Düğerek köyünde El-Hâc Sinan’ın getirdiği su vakfının mütevelliliğine Ahmed’in yerine 1700 tarihinde yarım akçe ile Ebubekir getirilmiştir.¹⁸⁰

-Hasan Çavuş-zâde Hacı Ahmed Çeşmesi ve Namazgâhı: Vakfi yapan kişi Ser-Bevvâbîn-ı Degâh-ı Âlî unvanlı Mentеше Sancağı mütesellimi olup, “*Atık Muğla*” olarak bilinen yerde yol üzerinde, gelen geçenlerin su ve ibadet yeri ihtiyaçları için bir çeşme ve bir namazgah yaptırmıştır. Vâkıf bu namazgâhın ve çeşmenin masrafları için Muğla Çarşısı’nda bulunan iki dükkânı vakfetmiştir. Vakfa vâkıfın şartı gereğince Seyyid Abdullah 1775 tarihinde nâib Seyyid Hacı Hâfız Halil arzı ile müteveli tayin edilmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁶ Zekâi Eroğlu, Muğla Tarihi, Muğla Belediyesi Yayını 7, Muğla 2011, s. 144.

¹⁷⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 560, s. 35; 569, s. 44.

¹⁷⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

¹⁷⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1155, s. 41.

¹⁸⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

¹⁸¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1150, s. 26.

XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar

-Küçük Mehmed Çeşmesi: Çeşme, Câmî-i Kebîr mahallesi üzerinde Hisar Yeri denilen yerde merhûm Küçük Mehmed tarafından inşa edilmiştir. Çeşme zamanla harap olduğundan suyu uzun zamandır boşa akmaktadır. Mahallede bulunan Yukarı Medrese'nin ve civarında bulunan halkın suya ihtiyacı olduğundan, mahalle halkı suyu medreseye akıtmak istemiş ve bu işle ilgilenmek üzere 1727 tarihinde Hacı Süleyman'a hasbî mütevellilik tevcih buyrulmuştur.¹⁸²

-Pisi Köyü Su Vakfı: Pisi köyüne akmakta olan suyun yolu zamanla harap olmuştur. Köylünün ise bu suya şiddetle ihtiyacı bulunmaktadır. Hayır sahibi Osman bu suyun bozulan yerlerini tamir ettirmiş ve suyun vakfı ile ilgilenmek üzere Feyzullah'a hasbî mütevellilik tevcih edilmiştir.¹⁸³

-Sefer Kadı Suyu: El-Hâc Rüstem mahallesinden Sefer Kadı isimli hayır sahibi mahallesine su hayratı yapmıştır. Ancak zamanla bu suyun yolu harap olmuştur. Halkın suya şiddetle ihtiyacı bulunmaktadır. Zikredilen suyun geliri olmadığından hasbî nâzıra ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç üzerine 1758 tarihinde Mustafa bin Elhâc Ahmed'e nâib arzı ile nâzırlık tevcih buyrulmuştur.¹⁸⁴

-Şemseddin Mâ-i Cârîsi: Şemseddin isimli hayır sahibinin getirdiği bu akar su şehir içine akmaktadır. 1698-1765 tarihleri arasında su vakfına üç müteveli ve bir nâzır ataması yapılmıştır.¹⁸⁵

-Yusuf Ağa Çeşmesi: Karabağ Yaylağı yoluna eskiden beri akmakta olan su yüz seneden beri harap durumda olup akmamaktadır. Hayır sahibi Yusuf Ağa bu suyun yolunu buldurup tamir ettirmiş ve kabristan yakınında üç yol ağzına bir çeşme yaptırarak suyun eskiden olduğu gibi akmasını sağlamıştır. Çeşmenin tekrar harap olması halinde tamir edilmesi için de Hilâlî Bahçesi denilen bir yer vakfedilmiş ve mütevelliliğine de 1770 yılında Yusuf Ağa atanmıştır.¹⁸⁶

5.2.Kuyu, Suyolu, Sebilhâne ve Kar Vakıfları

-Bıçakçı Receb Su Kuyusu: Kuyu, Karabağ Yaylağı'nda Düğerek köyü yolu (tarîk-i âm) üzerindedir. Kuyuya bir mezraa evladiyet üzere vakfedilmiştir. 1705, 1749 ve 1765 yıllarında bu vakfa mezraadâr tayini yapılmıştır.¹⁸⁷

-Cafer Su Kuyusu: Karabağlar Yaylağı yolu (tarîk-i âmm) üzerinde vakfedilmiş bir kuyudur. Düğerek Tımarı'nda iki tarla su kuyusunun kabına ve tamirine vakfedilmiştir. Vakfı tasarruf eden Seydi, kuyuyu tamir etmediği için

¹⁸² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1128, s. 130.

¹⁸³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96.

¹⁸⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 119.

¹⁸⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 65, 66; 1156, s. 96.

¹⁸⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

¹⁸⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65; 1156, s. 96; 1148, s. 87.

görevinden alınmış ve yerine 1720 tarihinde Ali Efendi getirilmiştir.¹⁸⁸ 1780 yılında Ali'nin vefatı ile mütevellilik Oğlu İshak'a verilmiştir.¹⁸⁹

-Hüsam Efendi Su Kuyusu: Düğerek Tımarı içinde Karabağ Yaylağı'nda bulunan Hüsam Efendi Câmîi'nin su kuyusudur. Câminin yakınındaki Yaylak Yurdu bu kuyunun kovasına, döşemesine ve tamirine vakfedilmiştir. Vakfın tevliyeti için 1721-1802 yılları arasında altı mütevellî tayin edilmiştir.¹⁹⁰

-İsmail Su Kuyusu: Bu kuyunun bulunduğu yer tam olarak belirtilmemiş ancak "tarîk-i âmm" üzerinde bulunduğu belirtilmiştir. Hayır sahibi İsmail, bu su kuyusunun kovasına ve diğer zaruri ihtiyaçlarına bir tarla vakfetmiştir. Bu vakfın mütevellisi Mehmed bin Mehmed vefat ettiğinden yerine 1775'te oğlu Mustafa getirilmiştir.¹⁹¹

-Su Kuyusu: İsmi belirtilmeyen bu su kuyusu Karabağ Yaylağı yolu (tarîk-i âmm) üzerinde bulunmaktadır. Karabağ Yaylağı'nda bir parça tarla, yol üzerindeki bu kuyunun tamirine ve kuyunun su kabına (velev) evladiyet üzere vakfedilmiştir. Tarlayı tasarruf eden mütevellî Ömer vefat edince 1720 tarihinde yerine evlâd-ı vâkıftan İbrahim getirilmiştir.¹⁹²

-İsmi Belirsiz Suyolu Vakfı: Muğla'da Koz Yeri denilen yerdeki tarlanın oşür geliri ismi belirtilmeyen bir suyoluna vakfedilmiştir. 1760 ile 1831 tarihleri arasında bu suyolu vakfına altı mütevellî tayini yapılmıştır.¹⁹³

-Muğla Çarşısı'ndaki Sebilhâneye Kar ve Bedreddin Câmîi'ne ve Câmî-i Kebîre Mum Vakfı

Şeyh Süleyman Efendi isimli hayır sahibi, Muğla'nın Karabağlar Yaylağı'nda Köyceğiz Yurdu denilen yerde sınırları belli on dönüm bağı ve Pisi Köyü Tımarı içerisinde Gence Alanı'nda Hacı Müderris tarlası denilen tahminen otuz dönüm miktarı tarlayı vakfetmiştir. Vakfedilen bu bağ ve tarlanın âşar gelirlerinden Muğla Çarşısı'nda bulunan sebilhaneye yaz günlerinde kırk gün onar paralık ve perşembe günleri yirmi paralık kar konularak İmam Hasan ve İmam Hüseyin Hazretleri'nin ruhlarına hediye edilecek ve ramazan ayında Şeyh Bedreddin Câmîi'ne ve Câmî-i Kebîr'e her biri ikişer buçuk kıyye olan ikişer adet bal mumu alınıp konulacaktır. Vakfın tevliyeti önce kendisine ve vefatından sonra da evladına ve evladının neslinden gelenlere verilecektir. Nesli kesildiğinde ise tevliyet şehirdeki ulema ve sülehanın emin bulduğu bir kişiye verilecektir. Bahsedilen bağa ve tarlaya vâkıfın şartı gereği evladından müderris Mehmed Emin bin Hacı Mustafa babası müteveffa Hacı Mustafa vefatından bu yana elli senedir tasarruf etmektedir. Ancak elinde beratı bulunmadığı için garaz sahibi kişiler kendini vakıftan ihraç etmek

¹⁸⁸VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

¹⁸⁹VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

¹⁹⁰VGMA, Hurûfât Defteri No: 1167, s. 66; 1119, s. 205; 1148, s. 87, 88; 1135, s. 120; 561, s. 41.

¹⁹¹VGMA, Hurûfât Defteri No: 1151, s. 56.

¹⁹²VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

¹⁹³VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 95; 1150, s. 26; 561, s. 42; 559, s. 37.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

istemektedirler. Beratsız olan Mehmed bin Hacı Mustafa’ya 1808 yılında nâib Seyyid Ahmed arzı ile tevliyet tevcih buyrulmuştur.¹⁹⁴ 1830 tarihinde ise Mehmed bin Hacı Mustafa’nın vefatı ile de tevliyete büyük öz kızları Aişe ve Amine getirilmişlerdir.¹⁹⁵

6.EĞİTİM KURUMLARI

Osmanlı Devleti’nde yaygın olarak iki eğitim kurumu bulunmaktadır. Bunlardan biri sıbyan mektebi bir diğeri de medresedir. Sıbyan mektepleri genel olarak mektep, muallimhâne, taş mektep ve mahalle mektebi olarak da bilinmekte olup mahalle ve köylerde bulunmaktadır. Buralarda genel olarak 6-11 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklara okuma ve yazma dinî kurallar öğretilirdi. Medreseler ise sıbyan mekteplerinin üzerinde ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde eğitim verilen kurumlardı. Osmanlının şehir, kasaba ve köylerinde ihtiyaca göre bu eğitim kurumları vakıflar eliyle kurulurdu. Muğla’da da mektep, muallimhâne ve medrese gibi eğitim kurumlarının açıldığı görülmektedir. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Muğla’da yedi medrese ve 11 mektep bulunduğunu belirtmektedir.¹⁹⁶ Hurûfât defterlerinde ise 11 medrese, altı mektep ve bir muallimhâne zikredilmiştir. Aşağıda zikredilen Hacı Kahraman, İbrahim Paşa, Mehmed Efendi medreselerinin Câmî-i Kebir yakınında olduğu belirtilmiştir. Muhtemelen bu medreseler aynı yerde olup ancak medrese hücreleri farklı kişiler tarafından yapılmış ve onların adı ile anılmıştır. Bu üç medreseyi bir medrese gibi algıladığımızda medrese sayısı sekize düşmekte ve Evliya Çelebi’nin zikrettiği medrese sayısına yakın bir rakam elde edilmektedir. Defterlerde zikredilen 11 medreseden sekizi şehir merkezinde biri köyde, birinin yeri belirsiz ve biri de Şemseddin Zâviyesi’nin olduğu yerdedir. XX. Yüzyıl başlarında ise Muğla kazası dâhilinde otuz üç medrese bulunmaktaydı. Bunlardan ön dördü Muğla merkezde, yedisi nahiye merkezlerinde ve on ikisi köylerde bulunmakta idi. Kaza merkezindeki medreselerden sadece Câmî-i Kebîr’deki Hacı Kahraman Medresesi’nin adına hurûfât defterlerinde rastlanmıştır.¹⁹⁷ Hurûfât defterlerinde mektep ve muallimhâne olarak zikredilen yedi eğitim kurumunun hepsinin şehir merkezinde olduğu görülmektedir. Aşağıda, hurûfât defterlerindeki bilgiler doğrultusunda bu eğitim kurumları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

6.1.Medreseler

-Hacı Kahraman Medresesi: Câmî-i Kebîr yakınında Hacı Kahraman Ağa tarafından inşa edilmiştir. 1710-1824 tarihleri arasında medrese ile ilgili 14 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan 10’u müderris, ikisi mütevellî, ikisi de ferrâş ataması ile ilgilidir.¹⁹⁸ Hacı Kahraman Medresesi müderrislerine İlyas

¹⁹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 42

¹⁹⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 563, s. 22

¹⁹⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 88

¹⁹⁷ Eroğlu, a.g.e., s. 157

¹⁹⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No:1157, s. 65, 66; 1145, s. 134 135; 1135, s. 118; 1156, s. 96; 1150, s. 26; 1154, s. 33; 558, s. 134; 569, s. 44.

Bey hamamının meşrut olduğuna dair 1765 ve 1775 tarihli iki kayıt bulunmaktadır.¹⁹⁹

-İbrahim Paşa Medresesi: Câmi-i Kebîr mahallesinde bulunan İbrahim Paşa Medresesi'ne 1704-1770 tarihleri arasında üç müderris ve üç mütevellî tayini yapılmıştır.²⁰⁰

-Mehmed Efendi Medresesi: Kayıtlara göre medrese, Ahmed Hâce/Muslihiddin mahallesinde Abdülgaffâr Câmi avlusundadır. Ancak Mehmed Efendi Medresesi'nin Ahmed Hâce mahallesinde ve Muslihiddin mahallesinde olduğunu gösteren kayıtlar vardır.²⁰¹ Mehmed Efendi'nin yaptırdığı bu medreseye 1705-1760 tarihleri arasında dört müderris üç mütevellî tayini yapılmıştır.²⁰² Müderrisler günlük iki akçe yevmiye almaktadırlar.

-Mehmed Ağa Medresesi: Kayıtlardan medresenin nerede olduğu anlaşılmamaktadır. 1691-1779 tarihleri arasında medresenin işlerinin görülmesi için dört mütevellî ataması yapılmıştır.²⁰³

-Hacı Ömer ve Hacı Ali Medreseleri: Şeyh Bedreddin Câmi avlusunda Hacı Ömer ve Hacı Ali tarafından iki hücre olarak inşa edilmiştir. 1754-1756 tarihleri arasında medrese hücrelerine üç müderris tayini yapılmıştır.²⁰⁴ 1756'da bu hücrelerde hasbî müderrislik yapan Abdullah hac yolunda vefat ettiği için yerine oğlu Hasan Halîfe göreve getirilmiştir.²⁰⁵ 1754 ve 1755 tarihli iki kayıta da Kurşunlu Câmi avlusunda bulunan şadırvan üzerinde Hacı Seyyid İbrahim, El-Hâc Ömer ve Mehmed'in inşa ettirdiği hücrelerden bahsedilmektedir.²⁰⁶ Yine 1754 tarihli bir başka kayıta da Şeyh Câmi şadırvanı üzerinde Hacı Süleyman bin Elhâc Hüseyin ve ismini okuyamadığımız bir kişi tarafından yapılmış bir dershânenin söz edilmektedir.²⁰⁷ Zikrettiğimiz son iki kayıttaki hücrelerin ve dershânenin şadırvan üzerinde inşa edildiğinin belirtilmesi bunların ya Hacı Ömer ve Hacı Ali tarafından inşa edilen hücrelerle aynı ya da bunlardan ayrı olarak onların yanında inşa edilmiş yeni hücreler olabileceğini göstermektedir. Bahsi geçen kayıtlarda yukarıda belirttiğimiz medrese ve dershânelere dersiâm tayinleri yapılmıştır.

-İsmail Efendi Medresesi: Yaka mahallesindeki İsmail Efendi Medresesi'ne 1700-1774 tarihleri arasında altı müderris, bir mütevellî ataması yapılmıştır.²⁰⁸

¹⁹⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 1154, s. 33.

²⁰⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 65; 1139, s. 169; 1156, s. 96; 1154, s. 33.

²⁰¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

²⁰² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 65, 66; 1119, s. 205; 1135, s. 120.

²⁰³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 8; 1145, s. 134; 1151, s. 56.

²⁰⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88; 1135, s. 118.

²⁰⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 118.

²⁰⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88; 1135, s. 118.

²⁰⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88.

²⁰⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65, 66; 1119, s. 205; 1149, s. 25; 1150, s. 26; 1135, s. 118.

XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar

-Kâtib Mehmed Efendi Medresesi: 1734 tarihli kayıтта medresenin Kurşunlu Câmî avlusunda yeniden inşa edildiği ve Şeyh İsmail'in bir akçe ile müderris tayin edildiği belirtilmektedir.²⁰⁹ 1775 ve 1780 tarihli başka kayıtlarda müderris olan Hasan Çavuş-zâde Hacı Ahmed Ağa'nın bir dersihâne ile on hücre inşa ettirerek medreseyi yenilediği ve bu yeni medrese hücrelerine müderris atandığı görülmektedir. 1780 ve 1830 tarihinde medreseye yapılan müderris atamaları yapılmıştır.²¹⁰

-Konya Mollası Mehmed Efendi Medresesi: Şemseddin zâviyesinin bulunduğu yerde inşa edilmiş bir medresedir. 1721-1723 tarihli iki kayda göre harap olan zâviye Konya Mollası Mehmed Efendi tarafından medrese yapılmış ve bundan sonra zâviyedârlık, dersiamlık ve mütevellilik tayinleri yapılmıştır.²¹¹ Medreseye yapılan bu atamalar 1793 tarihine kadar gelmektedir.²¹²

-Mehmed Efendi, Hacı Abbas ve Bazı Kişilerin İnşâ Ettikleri Hücreseler

Medrese hücreleri Emir-i Küçük mahallesinde Mevlevihâne bahçesi yakınında inşa edilmiştir. 1725-1799 tarihleri arasında dokuz dersiâm tayini yapılmıştır.²¹³ El-Hâc Halil ve El-Hâc Abbas'ın ortaklaşa inşa ettiği belirtilen bir medrese daha bulunmaktadır. Bu medresenin, Abbas Efendi, Mehmed Efendi ve diğer bazı kişilerle inşa ettiği medrese ile aynı olduğu söylenebilir. Bu medresede “*me'zûn-ı bi'l-iftâ Ali Efendi on beş seneyi mütecâviz hasbî ihyâ-yı 'ulûm ve tedris*” vazifesini yerine getirmektedir. Adı geçen kişiye yarım akçe ücretle müderrislik beratı verilmiştir.²¹⁴

-Mehmed Efendi Medresesi: Mehmed Efendi'nin Câmî-i Kebîr'de Şeyh Şâhidî mezarı yakınına (ittisalinde/kurbünde) inşa ettirdiği bu medrese ile ilgili 1756-1811 tarihleri arasında kapsayan atama kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlarda dokuzu müderris, biri mütevellî ve ikisi de Şâhidî Türbesi ile Mehmed Efendi Medresesi'ne ferrâş ve bevvâb tayini ile ilgilidir.²¹⁵ 1790 tarihinde bu medresede bâ-muayyene müderris olan Seyyid Ali medresenin belirli bir geliri olmadığı gerekçesi ile göreve rağbet etmemekte ve üç dört seneden beri başka yerde oturmaktadır. Bu durum medresenin boş kalmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında Seyyid Ali görevden alınmış ve yerine Seyh Mehmed bin Şeyh Halil getirilmiştir. Bu şahıs da 1811 tarihinde cahil olduğu ve taşrada ticaret yaptığı ve görevi terk ettiği gerekçesi ile görevden

²⁰⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1145, s. 134.

²¹⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1155, s. 41; 563, s. 22.

²¹¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

²¹² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66; 1156, s. 95; 558, s. 136; 1156, s. 96.

²¹³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1119, s. 206; 1135, s. 118; 1156, s. 95; 1150, s. 20; 1154, s. 33; 558, s. 134; 562, s. 51.

²¹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1091, s. 169.

²¹⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No 1135, s. 118; 1146, s. 26; 1154, s. 33; 1151, s. 56; 1155, s. 41; 558, s. 136; 562, s. 50; 560, s. 34.

alınmış ve müderrislik herkesin tercihi Mehmed'e Şeyhülislâm işareti ve nâib arzı ile tevcih edilmiştir.²¹⁶

-İsmi Belirsiz Medrese: Medreseyi köy halkı yaptırmış ise hangi köy olduğu belirtilmemiştir. 1758 ve 1794 tarihlerinde bu medreseye iki müderris tayini yapılmıştır.²¹⁷

6.2.Mektepler ve Muallimhâneler

-Alaca Mekteb: Câmi-i Kebîr yanında bulunan mektebi Hacı Ali inşa etmiştir. 1703 tarihli kayda göre müteveli olan Abdurrahman'ın vefatı ile yerine Hasan atanmıştır.²¹⁸

-El-Hâc Mehmed bin El-Hâc Abbas Mektebi: Şücaeddin mahallesindeki bu mektebin “Dârülkurrâlık” ciheti 1753 tarihinde hasbî olarak Abdülkerim Efendi'ye tevcih edilmiştir.²¹⁹

-Hacı Dede Muallimhânesi: Hâce mahallesinde Hacı Dede Câmi yanında bulunan muallimhâneye 1710 tarihinde bir müteveli tayini yapılmıştır.²²⁰

-Hacı Hüseyin Mektebi: Deksid mahallesinde Hacı Hüseyin tarafından inşa edilen mektebe 1724 ve 1758 tarihinde muallim-i sıbyan tayin edilmiştir.²²¹

-Osman Efendi Mektebi: Emir-i Küçük mahallesinde Osman Efendi Câmi avlusunda bulunmaktadır. Mektebe 1727 ve 1735 tarihlerinde muallim ataması yapılmıştır.²²²

-Şeyh Mehmed Efendi Mektebi: Muallimhâne Emir-i Küçük mahallesindeki Şeyh Mehmed Efendi Câmi bitişiğinde inşa edilmesinden dolayı tarafımızdan bu şekilde isimlendirilmiştir. Kurucusunun kim olduğu belirtilmemiştir. 1780 tarihinde muallimhâneye Ahmed isimli birisi muallim tayin edilmiştir.²²³

-İsmi Belirsiz Mekteb: Şeyh mahallesinde olup kimin tarafından inşa edildiği belirtilmeyen bu mektebin hocalığı 1754 yılında Hacı Ali'ye tevcih edilmiştir.²²⁴

²¹⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 50; 560, s. 34.

²¹⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1135, s. 119; 558, s. 136.

²¹⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

²¹⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88.

²²⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65.

²²¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1091, s. 169; 1135, s. 119.

²²² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1128, s. 130; 1145, s. 134.

²²³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1155, s. 41.

²²⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1148, s. 88.

7.HAN, HAMAM, YOL VE TUVALET VAKIFLARI

Osmanlı vakıf yapıları içerisinde han, hamam ve yolların önemli bir yeri vardır. Han ve kervansaraylara Osmanlı döneminde genellikle yerleşim yerlerinin ticaretle ilgili bölümlerinde ve külliyelerin içinde rastlanmaktadır.²²⁵ Hamamlar ise devletin sınırlarının ulaştığı her yerde irili ufaklı olarak inşa edilmişlerdir. Hamamların çokça yapılmasının nedeni iyi gelir sağlamalarından dolayı idi. Bu yüzden hamamlar çoğunlukla hayır eserlerine gelir kaynağı olarak tahsis edilmişlerdir.²²⁶ Muğla’ya ait hurûfat defterlerinde bu yapılardan Sultan Süleyman ve Lonca ve Kapan Hanı isimli iki hana; Hamam-ı Atık ve Hamam-ı Cedid adlı iki hamama ait kayıt bulunmaktadır. Bunlar dışında Oyuklu Yolu ve Erikli Dağı Yolu tamirine ve Pisi Köyü yol kemeri tamirine dair kayıtlara rastlanmaktadır. Osmanlı şehirlerinde halkın yoğun olduğu çarşı ve câmi gibi yapılar içerisinde vakıf olarak inşa edilmiş tuvaletlere de rastlanmaktadır. Bunun örneklerinden birine de Muğla’da rastlanmaktadır. Hurûfat defterlerinde belirtilen bu vakıf yapılarıyla ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

7.1.Hanlar

-Sultan Murad/Süleyman Hanı: Bu hanı, Sultan Murad, başka iki kayıta ise Sultan Süleyman, Muğla Çarşısı’nda misafirler için inşa ettirmiş ve çarşıda bir dükkânı bu hanın tamirine vakfetmiştir. Zamanla harap olan hanı hayır sahibi Mehmed kendi malından tamir ettirmiştir. Hanın tamirine vakfedilen dükkâna ise 1760’da Seyyid Hüseyin nâzır ve mütevellî tayin edilmiştir.²²⁷ Bu kayıttan başka bu hanla alakalı iki kayıta bu hanın Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı açıkça yazılıdır. 1803 tarihli kayda göre, harap olan hanın Mehmed Efendi tarafından tamir edildiği ve hanın tamirine meşruta dükkânın mütevellîsinin Seyyid Ali olduğu ve görevini kusursuz şekilde yaptığı belirtilmektedir. Belli bir zaman sonra han tekrar Kaymak oğlu Hacı Hasan tarafından tamir edilmiştir. Bu tamirden sonra Lüfullah isimli bir kişi bir şekilde Lonca ve Kapan Hanı’dır diyerek vakfı üzerine berat ettirmiş ise de beratını göstermeden vefat etmiş ve yerine Seyyid Mehmed vakfa mütevellî olmuştur. Durum bu şekilde iken, Muğla kasabası halkı bu hanın hâla Kaymak oğlu Hacı Hasan’ın tamir ettirdiği Sultan Süleyman Hazretlerinin binası han olduğunu, Kapan Hanı olmadığını mahkemeye haber vermeleri üzerine mütevellîlik iddiasında olan Mehmed görevden alınmış ve yerine 1803 tarihinde mütevellîlik Seyyid Ali’ye tevcih edilmiştir.²²⁸ 1822 tarihinde de Seyyid Ali vefat etmiş ve mütevellîlik görevi büyük oğlu Mehmed Emin’e tevcih edilmiştir.²²⁹

²²⁵ Şebnem Akalın, “Kervansaray”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt, 25, Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara, 2002, s. 301.

²²⁶ Semavi Eyice, “Hamam”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt, 15, Türkiye Diyanet Vakfı yayını, İstanbul 1997, s. 414.

²²⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 95; 555, s. 134.

²²⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 561, s. 42.

²²⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 569, s. 44.

-Lonca ve Kapan Hanı: Kayıtlarda Muğla Çarşısı yakınında olduğu ve Kaymakçı oğlu Elhâc Hasan'ın tamir ettirdiği belirtilmektedir. 1780 tarihinde mütevellî Hasan'ın vefatı ile yerine bir mütevellî atanmıştır. 1799 tarihli kayda göre ise hanların mütevellîsi olan Seyyid Mehmed'e beratı olmadığından kaydı gereğince berat verilmiştir.²³⁰

7.2.Hamamlar

-İlyas Bey Hamamı (Hamam-ı Atîk): Hurûfât defterlerinde “*İlyas Bey hamâm-ı atîki*” şeklinde geçmektedir. Kayıtların, hamamın mütevellîği ile ilgili olduğu görülmektedir. Mütevellîler vakfa evladiyet üzere tasarruf etmektedirler. Hamamla ilgili ilk kayıt 1691 tarihli olup ahalinin mütevellî Halil'in vakıf yönetiminde kusurlu olduğunu kadıya bildirmeleri üzerine yerine Ahmed isimli bir kişi göreve getirilmiştir.²³¹ Hamam vakfı evlâdiyet üzere tasarruf edildiğinden, tevliyetlerin sekiz sehime kadar ayrıldığı görülmektedir. Hamamla ilgili kayıtların sayısı 15 kadar olup 1765 tarihine kadar gelmektedir.²³² 1765 ve 1170 tarihli iki kayıt, hamam vakfı gelirlerinin Muğla'daki Hacı Kahraman Medresesi'nde tedris faaliyeti yürüten müderrise tahsis edildiğini göstermektedir.²³³

-Elvan Bey Hamamı (Hamam-ı Cedîd): 1768 tarihli kayıta Elvân Bey'in yaptırdığı bu hamamın Ahi Sinan mahallesinde olduğu belirtilmektedir.²³⁴ Elvan Bey hamamının mütevellîliği için 1704-1760 yılları arasında sekiz atama yapılmıştır.²³⁵ Elvan Bey Hamamı vakfı icaresinden ayrılan 300 kuruş ile her gün vâkıfın ruhuna En'am suresini okunması için bir cihet oluşturulmuştur. Kayıtlara göre sureyi okuyan kişi günlük bir akçe yevmiye alacaktır. Sureyi okuyacak (tâlî) kişiye dair 1725-1775 tarihleri arasında sekiz atama kaydı bulunmaktadır.²³⁶

7.3.Yol Tamiri İle İlgili Vakıflar

-Oyuklu Yolu Tamiri Vakfı: Karabağ Yaylağı'nda bulunan Kethüda Yeri Oturağı denilen Yaylak Yurdu Muğla'da Oyuklu Yolu tamirine vakfedilmiştir. 1704-1822 tarihleri arasında yol tamirine tahsis edilen bu vakfın mütevellîliği için dokuz atama yapılmıştır.²³⁷

-Erikli Dağı Yolu Tamiri Vakfı: Erikli Dağı diye bilinen dağda yolun harap olan yerlerini tamir için Düğerek Tımarı'nda Karabağ Yaylağı'nda Kethüda Yeri Oturağı denilen Yaylak Yurdu vakfedilmiştir. Bu vakfa 1765-

²³⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No 1155, s. 41; 562, s. 51

²³¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5.

²³² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 5; 1157, s. 64, 65, 66; 1156, s. 96.

²³³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 1154, s. 33.

²³⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96.

²³⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65, 66; 1135, s. 120.

²³⁶ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1091, s. 169; 1128, s. 169; 1156, s. 96; 1150, s. 26; 1151, s. 56; 1135, s. 120; 1156, s. 96; 1146, s. 26.

²³⁷ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 64, 65, 66; 1156, s.96; 1155, s. 41; 569, s. 44.

XVIII. Yüzyılda Muğla’da Dinî ve Sosyal Yapılar

1780 tarihleri arasında dört mütevellî tayini yapıldığı görülmektedir.²³⁸ Oyuklu Yolu ve Erikli Dağı Yolu tamiri için yapılan vakıf yerinin aynı olması Oyuklu Yolu’nun Erikli Dağı üzerinde olabileceğini düşündürmektedir.

-Pisi Köyü Yol Kemerî Tamirî Vakfı: Pisi köyünde Arslanlı Derbent’te “tarık kemerin” tamir ve bakımına aynı köydeki bir parça tarla vakfedilmiştir. Yapılan bu vakfa 1765 ve 1790, 1801, 1822 tarihlerinde dört mütevellî tayin edilmiştir.²³⁹

7.4.Muğla Çarşısı Kenîf (Tuvalet) Vakfı

Hurûfât defterlerinde bu vakıfla ilgili iki kayıt bulunmaktadır. 1796 tarihli kayda göre, Yağcı Osman Muğla Çarşısı’nda bir dükkân ile birkaç tuvalet (kenîf) yaptırmış ve dükkân kirasını tuvaletlerin ferrâşına vakfetmiş ve bir ferrâş tayini yapılmıştır. Ancak, İsmail bin Mehmed tuvaletlerden eser kalmadığı ve ferrâşın dahi vefat ettiğini belirterek dükkân gelirini Kurşunlu Câmi yakınında Hasan Cavuş-zâdelerin yaptırdığı tuvaletlere nakl edip kendisini ferrâş tayin ettirmiştir.²⁴⁰ 1799 tarihli kayıta ise Yağcı Osman’ın yaptırdığı tuvaletlerin ferrâşlığını yirmi seneden fazla bir süredir İshak Efendi’nin yaptığı, ölümü ile de görevin oğlu Mehmed Emin bin İshak’a geçtiği, dışarıdan İsmail bin Mehmed’in tuvaletlerden eser kalmadığını gerekçe göstererek dükkân gelirini Kurşunlu Câmi tuvaletlerine naklettirdiği ve ferrâşlığını üzerine aldığı belirtilmektedir. Mehmed Emin bin İshak, yapılan bu atamanın vakıf şartlarına aykırı olduğunu ve babasından intikal eden gelirden mahrum bırakıldığını iddia etmiş ve ferrâşlık İsmail bin Mehmed’den alınıp Mehmed Emin bin İshak’a verilmiştir.²⁴¹

7.5.Değişik Amaçlar İçin Kurulmuş Vakıflar

Bu başlık altında cüz ve hatim okunması için kurulan vakıflarla ilgili hurûfât defterlerinde verilen bilgilere yer verilmiştir. Aşağıda ayrıca evlada meşrûta olduğu belirtilmekle birlikte nereye vakfedildiği belirtilmeyen bir vakfa da yer verilmiştir. Bu başlık altına üç vakıf dâhil edilmiş olup bunlarla ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

7.5.1.Cüz ve Kur’ân Tilaveti vakıfları

-Osman Bey Ruhu İçin Cüz Tilaveti Vakfı: Osman Bey isimli hayır sahibi Muğla yakınındaki bir parça mülk bahçesinden elde edilen gelirin 20 kuruşunu her gün dört cüz Kur’ân okunması için vakfetmiştir. Bu vakfa 1700-1719 yılları arasında altı mütevellî tayin edilmiştir.²⁴² 1721 ve 1723 tarihleri arasında cüzleri okuyacak cüzhânlarla ilgili dört kayıt daha bulunmaktadır.²⁴³

²³⁸ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 1151, s. 57.

²³⁹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1156, s. 96; 562, s. 50; 562, s. 51; 569, s. 44.

²⁴⁰ VGMA, Hurûfât Defteri No 562, s. 50.

²⁴¹ VGMA, Hurûfât Defteri No: 562, s. 51.

²⁴² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 65; 66.

²⁴³ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

-Receb Hoca Vakfı (Hatim Vakfı): Receb Hoca isimli hayır sahibi kişi Düğerek Tımarı'nda Karabağlar Yaylağı'nda bir parça tarlasından elde edilecek geliri yılda üç kez hatim yapılması şartı ile vakfetmiştir. Defterlerde 1691-1802 tarihleri arasında bu vazifeyi yerine getirecek olan kişilerin ataması ile ilgili 13 kayıt bulunmaktadır.²⁴⁴

-Nereye Vakfedildiği Belirsiz Vakıf: Şeyh mahallesinde Seydî Efendi evladına meşrûta olan Arabacı Bahçesi denen bahçenin mütevellisi Mehmed vefat etmiş ve yerine 1721arihinde evlatlarından Hâfız Hasan'a kadı arzı ile tevcih buyrulmuştur.²⁴⁵

9.SONUÇ

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Türklerin eline geçen Muğla az bir zaman sonra Türk-İslam şehri hüviyetine kavuşmuş görünmektedir. Bunda şehirde farklı ihtiyaçlar için kurulan vakıfların rolü büyüktür. Muğla'ya ait XVI. ve XVII. yüzyıllara ait bilgiler hurûfât defterlerindeki verilerle kıyaslandığında şehrin mahalle sayısında fazlaca bir artış olmadığı ve şehrin çok fazla büyümediği görülmektedir. Kurulan vakıflar içerisinde câmi ve mescit gibi ibadet yerlerinin diğer vakıf yapılarına göre sayıca fazla olduğu dikkat çekmektedir. XVIII. yüzyılda Muğla'da kaza merkezi ve kır iskân bölgelerindekiler de dâhil olmak üzere toplam 75'e yakın câmi ve mescit bulunmaktadır. Köy sayısı 40'a yakın olan Muğla'da 12 köyde câmi ve mescit bulunması, kır iskan bölgelerinin büyük kısmında câmi ve mescit olmadığını göstermektedir.

Karabağlar Yaylağı'nda 13 tane câmi ve mescit bulunması, buranın günümüzde olduğu gibi XVIII. yüzyılda da Muğlalılar için önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Kurulan birçok vakıf eserine gelir kaynağı olarak Karabağlar Yaylağı'ndaki araziler tahsis edilmiştir. Karabağlar Yaylağı'nda câmiler yanında semaya açık namazgâhlar da bulunmaktadır.

Karabağlar Yaylağı'nda akarsu olmadığı için su ihtiyacı kuyulardan karşılanmıştır. Kurulan kuyu vakıfları bunun en büyük göstergesidir. Su yapıları ile ilgili birçok kayıt çeşmelerin ve suyollarının bakımsız olduğunu göstermektedir. Defterlerde 10 çeşme, altı kuyu ve bir sebilhane vakfına rastlanmıştır. Belirtilen bu su yapılarının Muğla'nın su ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu düşünülebilir. Muhtemelen bazı su kaynakları defterlerde zikredilmemiştir.

Eğitim kurumu olarak defterlerde 11 medrese, altı mektep ve bir muallimhâne zikredilmiştir. Bir mektep dışındaki eğitim kurumlarının tamamı şehir merkezindedir. Muğla hurûfât defterlerinde medreselerle ilgili atamalara

²⁴⁴ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1136, s. 8; 1157, s. 66; 1145, s. 135; 1135, s. 119; 1150, s. 26; 1154, s. 33; 1151

, s. 56, 57; 561, s. 41.

²⁴⁵ VGMA, Hurûfât Defteri No: 1157, s. 66.

XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar

rastlanması ilginçtir. Çünkü Manisa'ya ait hurûfât defterlerinde medreselerle ilgili hiçbir kayda rastlanmamıştır. Yine Manisa'ya ait hurûfât defterlerinde esnaf temsilcilerinin atamalarına dair kayıtlar bulunmaktadır. Oysa Muğla'ya ait defterlerde bu türden atamalara rastlanmamıştır. Bu durum hurûfât defterlerinin içerdiği bilgilerin her kaza için aynı olmadığını göstermektedir. Defterlerde, kazadaki iki han ve iki hamam vakfı ile ilgili atama kayıtları bulunmaktadır. Dikkat çeken bir diğer vakıf türü yollarla ilgilidir. Bu yollar Muğla halkının çokça kullandıkları yollar olmalı ki buraların bakımı için vakıflar kurulmuştur.

Hurûfât defterleri daha çok vakıflara yapılan atama kayıtlarını içermektedir. Bu atama kayıtlarında dikkati çeken bir husus da atamalarda yapılan usulsüzlüklerdir. Bu şekilde usulsüz olarak yapılan yüzlerce kayıt bulunmaktadır. Bu tür usulsüz atamalara göre, bir vakfın ciheti bir kişinin üzerinde iken bir başkası bir şekilde bu ciheti üzerine berat ettirebilmektedir. Peki, bu nasıl olmaktadır? Kanaatimizce ya kadılar eski ve yeni hak sahibi hakkında iyi araştırma yapmadan İstanbul'a arzda bulunmaktalar ya da İstanbul'da ilgili kalemlerde gerekli inceleme yapılmadan berat hazırlanıp verilmektedir. Bu durum kadıların ve kalemlerdeki kâtiplerin işlerini hakkıyla yapmadıklarını ve bu kurumlarda bir yozlaşmanın olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defteri No: (Tarih sırasına göre) 1136, 1140, 1157, 1119, 1091, 1128, 1139, 1145, 1148, 1135, 1156, 1146, 1149, 1150, 1154, 1151, 1155, 558, 562, 561, 560, 569, 563, 559.
- Akalın, Ş. (2002). Kervansaray. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını. (299-302).
- Akça, B. (2002). *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönleri ile Muğla (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Alkan, M. (2010). Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği. (Ankara 11-15 Eylül 2006). *XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri* 4 (1) Ankara: 825-842.
- Bakırer, Ö. (2006). Ortaçağda Muğla. *Tarih İçinde Muğla*. (Der. İlhan Tekeli), Muğla: Belediyesi Yayınları 1. (10-15).
- Baykara, T (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını.
- Buluç, S. (2006). İlkçağda Muğla. *Tarih İçinde Muğla*. (Der. İlhan Tekeli). Muğla: Belediyesi Yayınları 1. (1-9).
- Çelebi, E. (1984). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. (9-10). (Sadeleştiren Mümin Çevik). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Çınar, A. A. (2010). *Muğla Karabağlar Yaylası (Tarih, Toplum ve Kültür)*. Muğla: Belediyesi Yayınları 6.

- Eroğlu, Z. (2011). *Muğla Tarihi*. Muğla: Muğla Belediyesi Yayını 7.
- Eyice, S. (1997). Hamam. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (15). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını. (402-430).
- Faroqhi, S. (2006). Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla. *Tarih İçinde Muğla*. (Der. İlhan Tekeli). Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları 1. (16-33).
- Kayar, T. (2008). *Muğla'da Güz Baharı* İstanbul: Heyomola Yayınları.
- Mete, Z. (2007). Muğla. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (30). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Mete, Z. (2004). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Sevim, A. Ve Yücel Y. (1989). *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sevin V. (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uykucu, E. (1968). *İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafyası ve Sosyal Yapısı)*. İstanbul: As Matbaası.
- Uzunçarşılı İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.